

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՑԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԴԷՄ

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՑԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԼԱՅԻՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԻԿՈՒԹԵԱՆ

ԲՈՎԱՆՊԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Մեծ Սուգը եւ համարիս սփռվածքը .	Երես 33
ԽՐԱԿԻՐԱԿԱՆ	
— «Փոխնորդ խղմանման» .	* * * 35
ԿՐԹՆԱԿԱՆ	
— Մայրենի եկեղեցին .	38
ԲԱՆԱՍՏԵՂՇԱԿԱՆ	
— Երեւակայական մանր .	René Fauchois 44
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
— Ժողովրդի հին հայ քաղամանութիւնները .	Ծովական 45
ՀԱՅՐԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ	
— Պատմական տեղեկութիւններ Հայաստանի հողերի ոռոգման մասին .	Մեարոյ Մազիսրու Արիպա . 49
ԵԿԵՂԵՑԱՊԱՏՄԱԿԱՆ	
— Գրիգոր Կեսարացի Պատրիարք եւ իր ժամանակը .	Ա. Ալպոյանեան 55
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ	
— Ամսօրեայ լուրեր .	61
Բարեպաշտական նուէրներ .	64

Ս Ի Ո Ն

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Բոլոր երկիրներու համար ՍԻՈՆի Տարեկան բաժնեգրին է
Անգլ. Շէլլ 6 (Ամեր. Տալ 1.50) կամ անոր համարժէքը.

Եռամսեայ կամ վեցամսեայ բաժանորդագրութիւն չկայ:
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Հասցէ՝ Rédaction de la Revue Arménienne SJON
Patriarcat Arménien
JÉRUSALEM — Palestine

Ս Ի Ո Ն ՆՈՒԻՐՈՂՆԵՐ 1936-Ի ՀԱՄԱՐ

Հոգ. Տ. Թարութիւն վրդ. Պարոնեան՝ Եւ
րուսաղէմէն, Արժ. Տ. Թարութիւն
քհնյ. Թովսէփեանին՝ Կալոց. — Տիար
Հայրապետ Պարոնեանին՝ Մաթայ (Եւ
գիպտոս):

Տիար Տիրան Տարազեան՝ Թոպպէէն, Արժ.
Տ. Գրիգոր քհնյ. Թովսէփեանին՝
Իսմայիլ (Ռումանիա), (1936 և 1937
տարիներու համար):

Տիար Հայկազուն Գույումճեան՝ Պուքրէ-
չէն, Ազգ. վարժարանին՝ Համատան:

Հ Ա Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ի

Ս. ԱԹՈՌՈՑՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

ՀՈԳԵԼՈՑՍ Տ. ԵՂԻՇԷ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԴՈՒՐԵԱՆԻ ԵՐԿԵՐԷՆ

Ը.

ԲԱՐՈՅԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

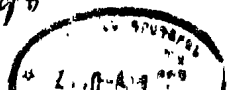
Էջ 2+114, Գին՝ ՍԷԿ ՇԵԼԻՆ ԿԱՍ 5 Ֆ. ՖՐԱՆՔ

ՄԵԾ ՍՈՒԳԸ ԵՒ ՃՇՄԱՐԻՏ ՍՓՈՓԱՆՔԸ

Երկու օրէ ի վեր այլեւս պատմութեան կը պատկանի ՃՈՐՃ Ե., իր ժողովուրդէն անկեղծօրէն սիրուած եւ բովանդակ փառաքանի մարդկութենէն արդարապէս յարգուած մեծ եւ ազնուասիր թագաւորը, որ ամբողջ հասն եւ վեց տարիներ իր պատուոյն բարձրութեանը վրայ պահեց իմաստուն եւ հզօր նախնիքներէ իրեն աւանդուած փառապանծ Գահը: Իր կեանքը՝ կեանքը եղաւ արդարասէր եւ բարի Վեհապետի մը, որ իր երկրին երջանկութիւնը ջանաց շարունակ փրկեց ընդհանուր աշխարհի խաղաղութեան մէջ: Այս պատճառաւ իր մահը, որ ակնթարթի մը մէջ յուզեց բոլոր մարդկային սիրտերը, տրամեցուց ոչ միայն անգլիական ազգը եւ բրիտանական աշխարհաժառաղ կայսրութեան մականին՝ հովանոյն եւ բարեկամութեան տակ ապրող բազմամիլիոն ցեղերն ու ժողովուրդները, այլ նաեւ ցաւակից համակրութեան եւ մեծաբանքի նայուածով դէպի իր եւ իր օգնական Տան եւ իր ազնուական ազգին անունը դարձուց բոլոր միւսներուն եւս զգածուած ուշադրութիւնը: Աւելի քան քառորդ դարու այն երջանին մէջ, որ իր թագաւորութեան տեղութիւնը եղաւ, եւ ուր, տեղեւորականօրէն զորդայից իրադարձութեանց ընթացքին, սարսեցան եւ յերկիր կործանեցան բազմաթիւ գահեր, եթէ իրենը մնաց ընդմիջ անխրիս եւ ամրապինդ, ասոր բացատրութիւնը պէտք է փնտել անուանուի զիմք ծնող ժողովուրդին լրջախոհ ողջմտութեանը՝ նոյնքան նաեւ իր ի բնէ զգօն եւ զգաստ, խոհական եւ ուղղամիտ նկարագրին մէջ: Այդ տեսակէտով, ՃՈՐՃ Ե. իր ժողովրդին հոգիին իսկապէս անձնաւորութիւնը եղաւ, ու ասոր մէջ է ինքնին՝ իր մեծութեան գաղտնիքը. զի մեծ մարդիկ անոնք են՝ որոնց ինքնութիւնը կը գոյաւորուի իրենց ցեղին հոգւոյն եւ արեան ամենէն մաքուր ձիւրերուն մէջ: Իր բարձր արժանիքին ուրիշ մէկ կարեւոր կողմն էր նաեւ իր այն չնայող

147-93

709-66

յասկութիւնը, որով՝ որքան արքայական իշխանութեան նոյնքան եւ ժողովրդանուէր բարեացակամութեան, որքան օրէնքի՝ նոյնքան եւ խղճի մարդը եղաւ, ու ասոր համար իր անձն ու անունը պարուրուեցան հաւասարապէս պատկառանքի եւ սիրոյ շնորհակալի մը մէջ: Իր մահագոյծին առջեւ զգացուած ընդհանրական յուզումը, այդ պատճառաւ, արքայայտութիւնն է յայտնապէս ինքնաբերական զգացմանց միայն: Մեռաւ նա իրեններուն ծննդոյի լացին ու ամենուն արագին յարգանքին առջեւ:

Բայց, ինչ որ ամբողջ իր ազգին ու կայսրութեան ժողովուրդներու համար պէտք է արդարեւ նկատուի առիթ իրական մխիթարութեան, սա է մանաւանդ որ թագաւորներուն ամենէն երջանիկը՝ երջանիկներէն մին եղաւ նաեւ հայերուն, իր նախահայրերէն ժողովրդած ծիրանին ու մականը իր վերջին նայուածքին ու շունչին օրհնութեամբը աւանդելով արտահասոր իր Զաւկին, որ, մինչեւ երէկ դեռ իշխան Կալէտի, այսօր եղբարդ Ը. թագաւոր է արդէն Անգղիոյ եւ կայսր Մեծին Բրիտանիոյ, փառաւոր նախնիներու փառաւոր գահին իրօք եւ իրաւամբ ժառանգորդ ըստ օրինի եւ կամօքն Աստուծոյ, Թագաւորին թագաւորաց:

Այնպէս որ, վաղը, երբ ի սփիւռս տիեզերաց ճիւղաւորուած կայսրութեան մէկ ծայրէն միւսը նորէն հնչէ «Տէր կեցո՛ւ զթագաւորն»՝ անգղիական մաղթանքին ազգային օրհներգը, ամենուն սիրտերը պիտի տրոփեն օրհնութեամբը խաղաղութեան մէջ հանգչած Հօրը հոգւոյն, եւ օրհնութեամբը կեանքին անոր արժանաւոր Զաւկին, որ կուգայ ձեռք առնուլ խաղաղութեան ղեկը իրեններուն փառքին ու անոնց եւ ամենուն բարւոյն համար:

Հայոց երեսփոխան Կ. Արթուր, որ բրիտանական դրօշին հովանւոյն տակ լինուի վայելեց խաղաղութեան եւ յառաջդիմութեան բարիքները՝ իր հոգեւոր եւ կրթական վերածնունդին այս տասնեփնդամեակի միջոցին, իր Պէտին եւ ամբողջ Միաբանութեան միջոցաւ եւ ամբողջ իր ժողովուրդին հետ սրտեւանդն զգացմամբ մասնակցելով ընդհանուր արքայայտութեանց, ամենաթագաւոր բարձրելոյն Աստուծոյ կը մատուցանէ ի խորոց սրտի աղօթք՝ օգոստոսական հանգուցելոյն յաւիտեական հանգիստին եւ իր արժանաժառանգ Յաջորդին եւ որդւոյն կեանքին եւ արեւտաւորութեան համար, երգելով.

«Թագաւոր փառաց Աստուծո՛ւ Հոգիդ կենդանարար, նորոգեալ կենդանութիւն մեզոյ թագաւորին, զի օրհնեսցուի զեղ, Տէր, այժմ եւ յաւիտեան»:

23 յունվ. 1936

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

“ՓՈԽՆՈՐԴ ԽՂՃՄՏԱՆՔ,,

Փոխնորդ անցագիրի մասին լսած էինք երբեմն։ Իմացած էինք թէ մարդեր կան — բարեբախտաբար ոչ մեր ազգակիցներուն մէջ — որոնք իրենց զրպաններուն թիւով անցազիր ունին իրենց հետ, ըստ հարկին գործածելու համար զանոնք, ու դեռ չենք մոռցած մերժումի այն խիստ խօսքերը, որով տարիներ առաջ օր մը դիմաւորած ենք ինքզինքը իր իրական արժէքէն շատ աւելի համարող ծանօթ մը, երբ եկած էր ան խնդրելու որպէսզի Առաջնորդարաններուն օգնութեամբ մերիններն ալ, ուրիշներուն նման, կարենան ունենալ մէկէ աւելի անցազիրներ։

Ի՞նչո՞ւ չէինք սակայն փոխնորդ խղճմանքի մասին, ու երկու օր առաջ առանց տաժանքի չէ որ նշմարեցինք այդ բառերը եւրոպական հանդէսի մը մէջ, իբրեւ խորագիր յառաջիկայ թիւով հրատարակելի յօդուածի մը։

Կրնայ աղօտանալ խղճմտանքը. կրնայ զայթիլ կամ խաբուիլ. կրնայ չփոթումի մատնուիլ կամ շուարիլ, կրնայ նոյն իսկ շարաչար մոլորիլ. հոգեկան կամ բարոյական տկարացման պահեր կան, որոնցմէ ոչ ոք կրնայ զերծ զգալ ինքզինքը։ Բայց պայմանաւորուիլ ինքզինքին հետ, այսինքն գիտակցօրէն ընդունիլ թէ կարելի է բարոյական ամէն հարց կամ դէպք տարբեր անկիւնակէտէ մը դիտել և կշռել, այսինքն պարզապէս հաշտուիլ հոգեկան անասելի արկածախնդրութեան մը հետ, ահաւոր և անհանդուրժելի վիճակ մըն է, որ մարդը կը փրցնէ կը հեռացնէ մարդկային արժանաւորութեան բոլոր ստորոգելներէն։

Մէկ չափ, մէկ կշիռ. եթէ նիւթական կարգին մէջ անխտոր է այս սկզբունքը, եթէ հեղուկ՝ հաստատուն և կազային մարմինները ծանրութեան միևնոյն միութեամբը կը ճշտուին, ա՛լ աւելի անշեղ պէտք է լինի ան, այդ սկզբունքը, հոգեկան, այսինքն բարոյական և զաղափարական իրողութիւններու և խնդիրներու մէջ։ Միակ օրէնք մը պէտք է լինի ամէնուն ստուգանիշը. ու այդ օրէնքը ոչ մէկ ուրիշ բան կրնայ լինիլ, եթէ ոչ բարիքն և ճշմարիտին կանոնը։ Իսկ այդ միակ օրէնքին հակակշռող գորութիւնը մարդուն մէջ՝ է նոյն ինքն խղճմտանքը։

Մարդս իրապէս մարդ է և իբր մարդ կ'ապրի ա՛յն ատեն միայն, երբ իր մէջ կը ծնի խղճմտանքը, բարիքն և ճշմարիտին այդ զգայարանը, աւելի ճիշդ՝ կարողութիւնը, որ սիրտին ու միտքին ներգաշնակուած գործակցութիւնն է։ Միայն հին բարոյախօսները չէ որ կը սիրէին զայն ներքին ատեան մը՝ այսինքն արդարութեան գերազանց բեմ մը նկատել. հիմակ ալ, կարելի է ըսել, անիկա կ'ըմբռնուի միշտ իբր այն, և օրէնքներէն և օրինադրեցերէն ալ գերիվեր բան մը նոյն իսկ։ Զի՞ որ, այժմ ևս, երբ դատաւորը օրէնքին տրամադրութիւններովը չի կրնար լուսաբանել կամ լուծել կնճռոտ պարագայ մը, իր վճիռը կը հիմնէ խղճմտանքի զգացումին վրայ միայն. իրողութիւն՝ որուն

հետևանքով անշուշտ, քիչ մը ճշմարտագանցօրէն թերևս, բանաձևուած է սա առաջը. «Խզիքի և պատուոյ տէր անձերուն համար չէ որ յօրինուած է օրէնք»։ Իբրև բնական զգացումը մեր էութեան և անոր կարողութիւններուն և գործերուն, իբրև ներքին զգացումը գործերու բարոյականութեան, իբրև սէրը բարիին՝ անոր ծանօթութեամբը ներշնչուած մեղի, որ և է ատեն և ու է կեդ-պով դիտուած, Աստուծոյ ձայնն է անիկա որ կը խօսի մեր սիրտին մէջ, եթէ սակայն այս վերջինը պահած է իր բնականոն ընդունակութիւնը դայն լսելի ը-նելու իր մէջ, այսինքն ինքզինքին նոյն խոսք։ Այդ զգացումով էր անշուշտ որ Ռուսօ, կը բացազանչէր խանդավառ և մտավարժ հողի իր ամենէն զգաստ մէկ բոլակին. «Խզմատո՛ւնք, խղճմատո՛ւնք, աստուածային բնազդ, երկնային ձայն, անստերիւր առաջնորդ անգէտ եւ սահմանափակ՝ բայց իմացական եւ ազատ էակի, անվրիպական դատաւոր բարիի եւ չարի, որ մարդը նման կ'ընես Աս-տուծոյ, դուն ես որ կը շինես անոր գերազանցութիւնը եւ իր գործերուն բա-րոյականութիւնը»։

Արդ, իր արժանաւորութեան բարձրակէտէն ո՛րչափ իջած խոնարհած պէտք է լինի մարդ, թոյլ տալու համար ինքզինքին՝ խաղալ իր բարոյական էութիւնը նոյն խոսք կացուցանող այսպիսի առանձնաշնորհութեան մը հետ, ի-մաստուութիւն համարելով խիզըր յարմարցնել դէպքերուն ընթացքին կամ պա-հանջին, եւ պարագայապաշտութեան ամենէն զձուձ վարդապետութեանց մէջ խեղդել պատուոյ և ազատութեան ամէն զգացում, համոզումի և նկարագրի ա-մէն անկեղծութիւն, սկզբունք, մտատիպար, և ամէն ինչ որ, իբրև բարոյա-կան և բանաւոր էակի մը յատկանշական առաւելութիւններ, լաւագոյն ուշա-դրութեան և մեծագոյն խնամքի միայն պէտք է լինէին առարկայ։

Անոնք որ գիտակցօրէն, այսինքն տեսակ մը համոզումով նոյն խոսք, կը զիջանին այդքան հոգեկան ստորնացումի՝ այսպիսիներն են որոնք կ'ընդունին խղճմտանքին նկատմամբ «փոխնորդ»ի դրութիւնը։ Ճշմարտութեան և արդա-րութեան չափանիշ մը՝ անայլալ սկզբունք մը լինելէ չափազանց հեռու, ա-նիկա իրենց համար երկրորդական միջոց մը կամ վիճակ մըն է լոկ, զոր կա-րելի է աստիճանաւորել, ինչպէս պտուտակի մը ոյրորումովը թուլցուած կամ սեղմուած անիւ մը՝ ըստ այնմ ստանալու համար ցանկացուած շարժումին չափը։ կամ հանդերձ մը, առ առաւելն, զոր դժուար չէ ամէն վայրկեան փո-խել՝ զգացուած հարկին համեմատ, քանի որ ուրիշներ շատ կան պահեստի։

Մեր խօսքը, սակայն, անհատական և սօրերայ կեանքի մասը պարա-զաներու մէջ գործուած այս կարգի մեղանշումներէն աւելի՝ այն գաղաժումնե-րուն համար է մանաւանդ, որոնք երբեմն երբեմն, բարեբախտաբար հազուա-դէպօրէն, տեղի կ'ունենան մեր հասարակութեան բարոյականին և բախտին կապուած պաշտօնական շրջանակներէ ներս և հանրային ասպարէզներու մէջ, պատճառ դառնալով այսպէս աւելի ընդարձակօրէն աղիտաւոր և շատ անգամ անարբազրելի դժբախտութեանց։

Մէկ չափ՝ մէկ կշիռ. երբ այս սկզբունքը կը խախտի սեղանին վրայ ժողովական ատենաներուն, երբ զանոնք բարկացնող տարրերու ամենօրեայ մտայնութեան հետ կը ծփան արդարութեան նփարները, վա՛յ է անոնց որոնք այդպիսի մարմիններէ կը սպասեն ուղղութիւն իրենց կեանքին։

Մէկ չափ՝ մէկ կշիռ. երբ այս մտածութիւնը, դադրած՝ պայծառ նըշանաբան մ'ըլլալէ, վերածուած է այլ ևս դերժուած նշանատախտակի մը՝ դրանդին վրայ այն սրահներուն ուր սիրտեր ու զուլիններ կը տանդուտին ազգին հոգերով ու յոյգերով, շատ բան կը ցնցուի կը խառնի հասարակութեան կեանքին մէջ:

Երբ վերջապէս ճշմարիտ ողջմտութեան այդ անոյշ պատգամը խժալուր դողանջի մը կը փոխուի ժողովուրդին հոգեւոր կեանքը դեկավարող այն ոյժին մէջ՝ որ իր եկեղեցին է, շատ աւելի տխուր և ակտաւորեալ վիճակի մը նշանն է որ կուզայ ի յայտ. վասնզի եկեղեցին է — մեր խորին համոզումն է այդ — մեր պարտադրան համար մանաւանդ՝ եկեղեցին է այն սրբարանը ուր ազգին խիղճը պէտք է մնայ ընդմիշտ անամպ:

Մէկ չափ, մէկ կշիռ. պէտք չէ թոյլ տալ, պէտք չէ հանդուրժել որ հանրութեան հոգին թունաւորուի ատոր հակառակ և վտանգաւոր ներարկումներով, իր ընկերային՝ ազգային և կրօնական կեանքին մէկ կամ միւս կողմին վրայ:

Ժողովուրդները կ'անբարոյանան, երբ կը տեսնեն թէ քաղաքականութեան անունին տակ անխղճութիւնն է որ կը դրծէ. անոնք կը մահանան սակայն, երբ հասկանան թէ իրենց ներքին կեանքը շարժման մէջ դնելու սահմանուած բարոյական կարգուկանոնին մէջ խղնձսմբ բառ մըն է միայն: Ու «փոխորդ խղճմտանք» իմացումը՝ բացարձակ ուրացումն է խղճմտանքին:

★ * ★

ԱՍԻԱՏԻԿԻ ԵՒ ՄՅԱԾՈՒՄԻ ՅՈՒՐԵՐ

Տ Ի Ե Զ Ե Ր Ք Ի Ն Զ Ա Յ Ն Ը

Ձա՛յն մը կայ տիեզերքին մէջ: Երկինք կը պատմեն հզօր Աստուծոյ փառքը: Ի տես սա շքեղ բնութեան, որ լի է սիրով ու կեանքով, ամենէն անտարբեր մարդուն սիրտը կը զգածուի երբեմն: Ինչո՞ւ, այդ զեղեցկութիւններուն առջեւ, մեր հոգին կը ճնշուի այդպէս յանկարծ ու սիրտը կը նուաղի հառաչանքներով. «Եսկից կուզայ այդ անկամայ տխրութիւնը, որ կը յայնորդէ մեր այն առաջին սքանչացումին: Պարզ է թէ ինչ որ կը ճնշէ մեր մտածումին վրայ, այն հակապատկերն է որ կայ զեղեցիկ բնութեան մը և անաւագուած հոգիի մը միջև, կատարեալ կարգի մը և իր զգացումներուն և խորհուրդներուն ազարտուած վիճակին միջև: Անսահմանութեան մէջ տարածուած կեանքի այդ ծաւալումին և մեր տեղուն վրայ յոյս դնել չհամարձակող խրխլած զոյութեան մը զգացումին միջև: Պարզ է թէ այդ զգացումը այնքան բնական է մերինին պէս հոգիի մը համար որ ուրախութեան ամէն մէկ յուզումին կուզայ ան՝ յատկապէս թունաւորելու և թառամեցնելու համար զմեզ . . .

Աւա՛ղ, այդ խառնակ զգացումը պարտած է միշտ այդ զեղեցկութիւններուն հանդիսատես եղած միլիոնաւորներու հոգին, ու զանոնք թողած է այնպէս՝ ինչպէս էին անոնք. Բնութիւնը, որ նախ ուրախութեամբ և յետոյ տխրութեամբ կը յուզէ, վերածնութեան չի տանի որ ոչ ոք:

Ա. Վ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՄԱՅՐԵՆԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ(°)

«Երանի ազգի՝ որոյ Տէր ԱՅ
Յակոբայ օգնական է նմա»:

Սաղմոսի այս խոսքին մէջ յիշուած աւետարանի մասին չէ՛ տեսնուի անոր որուն գերեզմանին առջև խմբուած ենք դարձեալ իր յիշատակի օրուման այս առաւօտում, «՛չ ալ անունը անոր միւս անունակցին, Տիառն-եղօր, որուն աթոռն ու գերեզմանը, հիւնուաբայ առաւօտեան մը համեմատ, ամենէն նուիրական օրումութիւններէն են այս տաճարին»:

Գիտենք ամէնքս ալ թէ Յակոբ Իսրայէլի ազգային և կրօնական պատմութեան մէջ անհամեմատ բարձրութեան վրայ կանգնած գէմքն է. մին՝ երջանիկ նահապետներէն այդ ազգին, հայրը երկոտասան նահապետներուն, նախածնողներուն՝ ընտրեալ այն ժողովուրդին, որ իր կազմաւորման առաջին տարիներէն, իր թխտով սկզբնական շրջանէն, կը զգար կարծես թէ ինչմեծ գեր վերապահուած էր իրեն՝ մարդկային ազգի ապագայ կրօնական կեանքին մէջ: — Անիկա, հակառակ որ Աստուածաշունչի պատկերասրահին մէջ իրմէ աւելի նախազոյններն ու մեծազոյնները եղած էին իրեն ներկայացուցիչ բարոյական զօրութեան և հաւատքի ոգեւորութեան՝ յանձինս Աբրահամու և Իսահակայ, հանգամանքներու բացառիկ դասաւորութեամբ մը, այսինքն աստուածային տնօրինութեամբ, անուանադիր նախակայրը եղաւ օրհնուած ազգին, որ՝ իրմով երբեմն «Որդիք Յակոբայ» և յետոյ ընդ միշտ «Տուն Իսրայէլի» կոչուեցաւ յաջորդաբար: Իր անունն ու յիշատակը, Փարաւոններու երկրին մէջ, քանի մը դարեր, եզրպտական զիցարեթեան շուայտ բարձրեւուն ղեմ իբրեւ տեսակ մը սրբութեան պատուար, պահպանեց ու այդ ժողովուրդին ցեղային ու կրօնական ինքնութիւնը՝ Յովսէփի օ-

րով, և աւելի յետոյ, մինչև այն օրը՝ երբ Ուխտին Տապանակովը, այսինքն սուրբ աւանդութիւններով հարուստ իր անցիային հոգեւոր գանձովը, և իրեն եղած անուտ խոստումներուն յոյսովը Զահարուած, Մովսէսէ առաջնորդուեցաւ, և անոր յաջորդին հետ մտաւ Աւետեաց երկիրը, հոն, իբրեւ իր բնիկ երկրին մէջ, պաշտելու համար իր Աստուածն ու ազգային խոնարհը: — Հրեան անոր հոգեւոր մէջ տեսաւ այնուհետեւ Աստուծոյ մտածումը իր ազգային զգացումին միացնող ճառագայթ մը, լուսնեղէն գիծ մը, որուն վրայէն, ինչպէս Բեթէլի տեսիլքին մէջ երեցած սանդուխի մը վրայէն, հրեշտակներն ու մարդիկ կ'ելեւելէին, երկնքի և երկրի գրկախառնումը խորհրդանշող պատկերի մը մէջ. սրտառուչ և վսեմ նախանկար, որ, իբրեւ սաղմոս մէջ, կը ցուցնէր այդ ժողովուրդին ծոցին մէջ երկնուելիք փրկագործութեան ապագայ մեծ խորհուրդը:

Ասոր համար է որ Յակոբ իր անունը տուաւ ոչ միայն իր արիւնէն սերած այդ սիրովի ժողովուրդին, այլ նաև, կրկնով մը, անոր ճակատագրին վրայ հսկող Աստուծոյն. ու, «Յակոբի որդիներ» և «Յակոբի Աստուած», այս երկու բացատրութիւնները՝ ոչ միայն Իսրայէլի կեանքին այլ նաև ընդհանուր մարդկային ազգի կրօնական պատմութեան մէջ՝ երկու գաղափարներն են այլևս, որոնք զիրար լրացնելով կը նշանակեն ճշմարիտ կրօնքին սկզբնաւորութիւնը՝ Աստուծոյ սիրով առ մարդիկ և մարդոց պաշտելութեամբն առ Աստուած իրականացած երկրի վրայ:

Յակոբի Աստուածը. պէտք չէ սակայն տարուիք խորհելու թէ Իսրայէլ այդ բացատրութեան մէջ կը գնէր այլամիթոսէն ազգային, կամ, ուրիշ բանով, ցեղակրօնական աստուածութեան մը իմաստը: Ոչ. Սաղմոսներու խմբագրութեան թուականին մասնաւորաբար, այսինքն մարգարէական դպրոցներու կազմութեան արշալոյսին, երբ Աստուծոյ տիեզերականութեան մտածումը անդրադառնալ կրկիններու հեռապատկերովը բազմած էր այլ ևս սիրտերու մէջ, այդ կապակցութիւնը առ առաւելն կրնար ցուցնել Աստուծոյ հանդէպ կաթողիկոսականութեամբ ժողովուրդի մը՝ որ չուզեր մոռնալ անկէ ընդունած իր մեծ բարիքները, ու

(°) Անցեալ Դեկտ. ամսոյ 29ին, Ս. Գիւղարի տօնին, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր խօսած քարոզը՝ Ս. Աթոռոյ Մայր-Տաճարին մէջ:

կը փափաքի անունի մը պատկերովը առնոց յիշատակը տպաւորել իր ապագայ սերունդներուն հոգիս մէջ։ — Ամէն ազգ, այսպէս, կրնայ — բաւական է որ ունենայ այդպիսի ընթացք մը արդարացնելու համար հարկաւոր տուեալները իր պատմութեան մէջ ու իր խղճմանքին առջեւ — այո՛, ամէն ազգ կրնայ իր անունը կապել Աստուծոյ անուան, առանց՝ աստով միայն իրեն սեպհականացուցած ըլլալու զայն։ Այդպիսի վերաբերմունք մը Աստուծոյ ներկայութեամբ՝ պիտի նշանակէր լոկ վերանորոգել մաքրել մէջ աստուածային յիշողութիւնը այցելութեան մը, իր կեանքին տըրւած, կամ յայտնութեան մէջ իր հոգիին մէջ կատարուած։ Երջնի՛կ իրողութիւններ՝ որոնց հետքը կամ հետեանքը չի կորսուի երբեք ապագայի մը կանչուած ժողովուրդի մը գոյութեանը մէջ։

Այդ զգացումով, հոգեկան ներքին այդ բերումով քէ՛ միթէ որ մենք ևս, յիշատակովը միայն մեր ազգային քրիստոնէական պատմութեան նախկին քանի մը էջերը լուսաւորող փրկական զէպքերու, զորս պիտի չկարենայինք մոռնալ՝ երբեք, Աստուծոյ անունը մեր երջանիկ նախահարց գիծով կը միացնենք մերինին, կոչելով զայն, ինչպէս Իսրայելացիք, «Աստուած Լուսաւորչի»։ Աստուած Սահակայ Մեսրոպայ, «Աստուած հարցն մերոց»։ Աստուած, որուն անունը Գրիստոնէութեան միջոցաւ աւետարանուեցաւ մեզի՝ 17 դարի առաջ և աւելի, է նոյն ինքն Յակոբայ Աստուածը, այսինքն տիեզերքի տարրիչ և նախախնամող Տէրը. այն, որուն՝ օր մը՝ հոգւով և ճշմարտութեամբ երկրպագելու հարկին վրայ խօսեցաւ մեր Փրկիչը Սամարուհիին, այս սահմաններէն ոչ չատ հեռու ցուցաւ Յակոբայ ջրհորին առջեւ, այդ կերպով անշուշտ մարգարէանալով անոր պատմութեան տիեզերականացումը ի սփիւռս մարդկութեան։ Այնպէս որ Սաղմոսին այդ խօսքը, «Երանի ազգի՛ որչա՛ Տէր Աճ Եակոբայ օգնական է նմա», նահապետին անունովը յետ ժամանակաց կոչուած զոյգ Յակոբներու յիշատակին բարձրացող այս հայկական տաճարին մէջ հնչուած, կրնայ պարզապէս նշանակել. «Երանի՛ այն ազգին՝ որ կը հաւատայ պաշտպանութեանը այն Աստուծոյն, որ իր նախնացը ապաւնէն ու յոյսն

էր եղած, և կամ, Երջանիկ է այն ազգը, որ՝ յիս կրօնի և բարոյականութեան, անշեղ կ'ընթանայ իր նախնաց ճանապարհէն, և թոյլ չտալով ինքզինքին՝ իր մտաւոր պարզ ըստինք անոնց պաշտած իտէալէն, իր երակներուն մէջ հոսած անոնց արեան հարազատութիւնը կը կնքէ անոնց հաւատքին ու տեսականին խոստովանութեամբ։

Թաղոսայ Աստուծո՛ր. Թոյլ տրուի՛ ինծի ըսել թէ մտածումի այս տարազին բոլորովին համազօր է, մեզի համար, ղԼԵՍԱՆՈՐԻ՛ Աստուածը՝ բառը, երբ յիշենք այն հրաշքը, որով Միածինը, մեր պատմութեան համար յաւէտ անտոհանալի և մեր ազգային խղճմանքին համար իսկապէս երջանիկ թուականի մը, ըստ տեսեան մեր հաւատքին Հօրը, իբրեւ նոր իճն մարդեւ դութեամբ օր մը իջաւ մեր հայրենակտն հին ոստանին մէջ, և ջաղխելով՝ խորտակելով սեւ ցնորքներու մէջ թանձրացած խաւարին այժմ, յեղաշրջեց մեր կրօնական հին կեանքը, մեր ազգային գոյութեան համար նոյն ատեն ծրագրելով նոր ուղղութիւն և զնացք զէպի աւելի լուսաւոր և մաքուր հորիզոններ։

Ոտնարհինք, հղաբք իմ և սիրեցեալք, պատմականորէն և հոգեբանապէս ճշմարտուած ստուգութեան մը առջեւ, և ընդունինք մտադիւր թէ Հայութիւնը իր հոգեկան օթն ու մխիթարութիւնը, այսօրինքն իր մեծ երջանկութիւնը կրնայ զրտնել կրօնական կեանքի այն դրութեան մէջ՝ որ իր Եկեղեցին է. իր իմացական և բարոյական ձգտութիւններուն վառարանը, իր վիշաբերուն և իղձերուն՝ իր յոյսերուն և յոյզերուն կենդանի վկայարանը, իր ազգային իտէալին ամբիճ ներշնչաբաժնը, իր մշակոյթին՝ լեզուին՝ դպրութեանց, և ամէն բանի որ գեղեցիկ և ազնիւ է եղած իր մէջ՝ անկորնչական յիշատակաբանը։

Հայաստանեայց Եկեղեցի, թովի՛ բառ, այդ անունը գաղտնիքն ունի յիշեցնելու բոլոր այդ արժէքները։ Տարւոյն մէջ, զանազան պատեհութիւններով, ի՞նչ կը հանգիստաբերեց զայն, այդ անունը և անով պատկերացուած խորհուրդը, ինծի այնպէս կը թուի թէ, գէթ մեզի համար, այս օրը կրնայ լինիլ ոչ աւելորդ առիթ մը՝ անդրադառնալու անոր։ — Ու առաջին մտածու-

մը, զոր Սրբոց Յակոբեանց այս լուսաւորւն չակորոն տաճարին մէջ Յակոբի և Լուսաւորչի անուաններուն իրարու աջապէս մերձեցումը պիտի թելադրէր մեզի՝ այն նմանութիւնն է զոր երկուքին որդիները, կամ աւելի սրտագին բացատրութեան մը զի մեղով՝ Հին ու Նոր Իսրայէլները ունին իրարու հետ, գոյութեան և ճակատագրի տեսակէտով։ Հինը, թէն ընդ միշտ կորսնցուցած ըստ աշխարհի պայծառ և բարձրաճ այն դրութիւնը՝ եւ կեանքը կը խայտար երբեմն իր երակներուն մէջ, ինչպէս աւելի՝ յուրթի ակօսներու եզերքին բարձրացած ծառերն ի վեր, զրկուած թէն ալ յաւիտենական նկատած այն յիշատակարանէն՝ հաւատքի եւ իմաստութեան կանգնած Տաճարէն, որուն՝ իբրեւ ձգողական կեցրոնի մը շուրջը՝ կ'եռար իր ամբողջ կեանքը, կորսնցուցած թէն Ուխտին Տապանակն ու յոյսին սափորը, որուն մէջ կը պահուէր իր հողեւոր իշխանութիւնը խորհրդանշող ծաղկած գաւազանը, իր գոյութեան ամբողջ ընթացքին՝ աշխարհի ամենէն հզօր պետութիւններէն զգեանունելն և Հնովմէականէն գրեթէ ի հող մահու փշրուելէն ետքն այ, ան կ'ապրէր, ապրեցաւ, կ'ապրի ու պիտի ապրի տակաւին, վճռական կամքի գնացքով գէպի իր ճակատագրեր ճանապարհորդ ամէն օր, վասնզի թէն կորսնցուց գրեթէ ամէն ինչ որ տեսանելի կը կացուցանէր զինքը, բայց պահեց կարեւորագոյնը, Տէր Աստուծոյ վրայ զրած իր յոյսը, այն որ միայն պիտի կարենար զիմարել տալ իրեն կեանքի ամենէն աղետաւոր սաստկութիւններուն։ Ու դեռ մինչև երէկ, ժայռէ ժայռ՝ փոթորիկէ փոթորիկ, յաւերժական թափառկոտութեան անհայրենիք իր թշուառութեան մէջ, անկաւ ապրեցու հողեով ընդ միշտ երջանիկ, վասնզի երբեք չէիջուց իր խղճին մէջ՝ զի Տէր Աստուած յոյսին ճրագը. և ամէն տեղ, աշխարհի չորս հովերուն, իր հայրերուն հաւատքովն ու աւանդութիւններովը սպառազնէն, իրեն հետ միշտ՝ իր կրօնքին գերեզ, Սուրբ Գիրքը, իբրեւ իր փրկութեան անխորտակելի ամրոցը, միշտ նայեցաւ իր հայրերուն Աստուծոյն, ինչպէս ալիքներուն վրայ տարուբերուող նաւորդը՝ բեւեռի աստղին։

Ասիկա՝ Հին Իսրայէլի պարագան. իսկ

այն որ Նոր Իսրայէլինը եղաւ, այսինքն մերինը, ո՞վ կ'անպիտանայ զայն. որ հայր, որ փոքր իշտած ծանօթ է իր ազգին պատմութեան և ունի խիղճ՝ պիտի չընդունէր թէ իբրեւ համայնք, իբրեւ ժողովուրդ և իբրեւ ազգ, 18 դարերէ ի վեր մեր գոյութիւնը բովանդակապէս կը պարտինք նախ քրիստոնէութեան, և անմիջապէս յետոյ, հաւատքի ու դաւանութեան կազմակերպուած այն դրութեան, որ մեր Սուրբ և Ուղղափառ Եկեղեցին է. Եկեղեցին Հոյսու տաննայ։ Ամենազօնողակ պայմաններու երկարաձիգ այն յաջորդութեանը մէջ՝ որ իր պատմական կեանքը եղաւ երկրի վրայ, իր վրայ խուժող անվերջ օգնախտութեանց անդադրում տարափին տակ՝ որոնք իր երկիրքը մթաքնեցին շարունակ սեւ ամպերով, ի՞նչպէս պիտի մշտնջենաւորէր այս ազգը իր գոյութիւնը, եթէ իր կրօնքը, իր նախնեաց հաւատքովը կրկնապէս սիրելի ընծայուած իրեն, իր մէջ չէինէր դիւցազնական դիմակալութեան այն ոգին, զոր հաւատքի և հայրենիքի, կրօնքի և ազգասիրութեան զգացումներով կուռւած կոփուած տրիութիւնը միայն կրնայ տալ փոքրութիւններուն. ու ի՞նչպէս անիկա պիտի կարենար տիրանալ այդպիսի հոգեվիճակի մը, եթէ իր Եկեղեցին անոր մէջ չ'աշակէր չպատրաստէր ցեղային ինքնութեան՝ ուղղային գիտակցութեան այն զգացումը, որ երբ կրօնական խորքի վրայ բացուած աղբիւրէն կը բղխի, քանի մը փորձութեանց բոված անցնելէն ետքը, անառարկելի ըսկզբունքներու պնդութիւնը կը ստանայ։

Կարգ մը հայրենասէրներէ փաշտայուած անհայրենիք ինքնավարութեան (այս բառին բարոյական իմաստովը անշուշտ) երազը, որ, աշխարհի ներկայ պայմաններուն մէջ մանաւանդ, ցնորք է անշուշտ, երբ քաղաքական ճամբաներով ուղղուի մօտեան իրեն, ճշմարտութիւն է՝ կրօնի և Եկեղեցւոյ անկիւնէն զիտուած ատեն։ Սկեղեցին է, այո՛, որ իբրեւ աղբիւր բարոյական զօրութեան՝ այս ժողովուրդի ազգային կեանքին մէջ՝ իրարու մօտեցուց և յաճախ միացուց անոր զանազան մասունքն ու տարիքը, որ մեղմացուեալ է ի վերջոյ բոլորովին օճիչացուց գասակարգային խռնրոթիւնը, ամէնքը խմբելով նոյն խտելին առջև. որ կամուրջ ձգեց՝ ի հնունդ և

դեռ այսօր՝ քաղաքական կիրքերով իրարմէ պոռակտուած հոսանքներու և աշխարհագրական հեռաւորութեամբ իրարմէ բաժնուած գաղութներու և հատուածներու միջեւ: Ու այսօր, ժողովուրդին ցիրուցանուած այն դրութեան մէջ, որ ներկայի մեր դժբախտութիւնն է, ա՛ն միայն կրնայ իրականացնել ազգային ինքնակազմութեան, այսինքն ազգին կոտորակեալ մասերը ի միութեան պահելու հրաշքը: Պատմութեան փաստը և առօրեայ փորձառութեան ապացոյցը համոզիչ են այդ մասին: Ինչ որ ըրաւ Աստուած, իրիւ Յակոբի Աստուածը, իւրայեղացոց համար, Նա ինքն՝ իրբէ Լուսաւորչի Աստուածը՝ ըրած է և պիտի ընէ մեզի համար: Աստուածոյ սէրը և իմաստութիւնը կը յայտնուին և կը հրաշագործեն ամէն ժողովուրդի կեանքին մէջ՝ մէն մի ժողովուրդին հոգեւոյն ինքնայատուկ կերպով: Տիեզերքի նախախնամող Տէրն է որ ամէն առեւ և ամէն տեղ կը փրկէ իրեն ապաւինած անհատներն ու ազգերը: Ճերանք՝ ազգի՝ որոյ Տէր Աճօցական է նմա»:

Թող տարօրինակ չընուի բնաւ, եղբարք իմ և սիրեցեալք, Էթէ բարոյական կրօնական նկարագիր ունեցող այս հասնդիսաւորութեան մէջ ազատութիւն կուտամ ինձի ձեր ուշադրութիւնը հրաւիրելու այն պիսի խնդրոյ մը վրայ, որ՝ տեսակէտով մը՝ ազգային, պիտի փորձուէի բռնի՝ նոյն իսկ ազգայնական բնոյթ ունի իսկապէս: — Երբ հարցը այս երկու ժողովուրդներուն, Հին ու Նոր Իսրայէլներուն, չուրջ կը դառնայ, դժուարին է արդարեւ իրարմէ զատել այդ երկուքը, կրօնքն ու ազգութիւնը, հաւատքն ու հայրենիքը: Երկու ժողովուրդներուն մէջ ալ, կրօնքը ազգայնական ու ազգայնականութիւնը կրօնական գորութիւններ կամ իրականութիւններ են: Հին Կտակարանը՝ զինքը երկնող ժողովուրդին որքան հոգեւոյն նոյնքան երկրաւոր կեանքին վերքն է հաւասարապէս. որքան կրօնական նոյնքան քաղաքական մատնան մը. ու ասոր համար նոյն իսկ սրտագրաւ, վասնզի՝ իրբէ հայելիի մէջ՝ կը ցուցնէ թէ մարդկային կեանքը շաղուող դէպքերը ի՛նչ աստուածային զըսպանակներէ կը շարժին, իսկ մեր մէջ, հակառակ ամէն ճիգի, անհնար է առանձնաւորել ազգային պատմութիւնը եկեղե-

ցականէն. մին թեզանն է, միւսը՝ տէջը. երկուքին իրարմէ անշատու մ'ընչացած երկուքն ալ: Ասո՛ր համար է որ, թէեւ ընդհանրապէս բաւող չունինք մեր յիթեւրուն վրայ կամ մեր գրչին տակ, բայց ունինք գաղափարը մեր խղճմտանքին խորը. կը զգանք ու կը խոստովանինք թէ մեր Եկեղեցոյ ամենէն յատկանշական տիտղոսը, պատմական տեսակէտէ դիտուած, պիտի լինէր սգոյային մակդիրը: Հայաստանեայց Եկեղեցին, արդաւ, իր աստուածաբանական ստորագիծներէն անկախաբար, «Ազգային Եկեղեցի» մըն է ճշմարտապէս. որովհետեւ իր աստուածային առաքելութեան առաջին պտուղը եղաւ իր ազգի՛ն ծնունդը ի հաւատս քրիստոնէութեան. որովհետեւ իր կրօնական գործունէութեան մէջ, որովհետեւ, վերջապէս, իր աղագը իրեն՝ կը պարտի այն բոլոր բնորոշիչ առաւելութիւնները, որոնցմով կազմուած է իր ինքնութիւնը:

Այս է անշուշտ պատճառը որ մեր Եկեղեցական ներքին կեանքին մէջ ամենէն գործունեայ դերը կատարողները նոյն առեւ ամենէն պակասաւոր ազգային գործիչներն են. Լուսաւորիչ, Վրթանէս, Ներսէս, Սահակ, Մեսրոպ, Գիւտ, Մանգակունի, Սիւնիակ Դպրոցի նախագոյն վարդապետները, և յետոյ, Վկայասէր, Շնորհալի, Գրիգորեանք, Տաթևացի՝ իր ամբողջ բանակովը, էջմիածնի վերջնական վերածնութենէն հաջը եկող մեծագոյն գէմբերը, Մովսէս Տաթևացի, Յակոբ և Սիմէոն Զուգայեցիներ, Ներսէս Աշտարակեցի, մինչև Վարժապետներ և Որբանոցներ, և այլն, ա՛մենքն ալ որքան հաւատքի ախոյեաններ, նոյնքան ազգային մտաբխարի գրաւակիրներ են եղած, իրենց անձին վրայ բարձր աստիճանաւ պատկերացնելով Ազգին և Եկեղեցիին անբաժանելիութեան սկզբունքը Հայութեան մէջ: — Այս է պատճառը, զարձեալ, որ մեր քաղաքական ղեմքերուն մէջ — Թագաւոր, իշխան, զօրավար — անոնք աւելի մեծ եղած և երեցած են իւրինց զիրքին և կատարած գերին մէջ, որոնց աշխարհայեացքին մէջ անհշտն չէ եղած կրօնքին զգացումը և հաւատքին

ջերմութիւնը: Վերջապէս, այն է եղած պատճառը՝ որ մեր բոլոր պատմիչները, Ազաթանգեղոսէ, Զենորէ, Փաստառոսէ, Փարպեցիէ, Յղիշէ, Խորենացիէ մինչև ամենէն վերջիները, միաւորիակ տեսութեան այս՝ օգրիով կը հիւսնեն կրօնականը քաղաքականին հետ՝ ազգին կեանքը պատմագրած ոտեններն: Ու ցաւազին սխալ մը պիտի ըլլար պարզապէս ասիկա մատենագրական արուեստագիտութիւն մը նկատել կամ աս նուազն համարիլ զայն դատիլու օգոյրութեան դարձած կերպ մը: Այդպիսի վարկած մը պիտի չդիմանար որեւէ քննադատութեան: Մեր պատմիչները կեանքը նկարագրած են այնպէս ինչպէս էր անիկա:

Ճերմակ Ազգի՝ որոյ Տէր Աճ Գաղտայ օգնական է նման՝ Մանր խոստումութիւն մը պիտի ըլլար, ոչ միայն ազգային՝ այլ նաեւ կրօնական և նոյն իսկ բարոյական տեսակէտով, եթէ մեր մէջ գտնուէին մարդիկ, որոնք չուզէին այս կերպով զբնակաւորել Սաղմոսին այս խօսքը: Իր նախնեաց շաւիղէն խոտորիլը այլասեղիլ է, այսինքն կորսնցնել հողիին հարազատութիւնը: Այսինքն ենթարկուիլ այնպիսի վիճակի մը, ուր ոչ միայն կ'աղօտանայ ազգային ինքնութեան զգացումը, այլ նաեւ կ'աղօտանի կրօնական խղճմտանքը, զի կրօնի զգացումը, ամենէն աշխիւ ձգտումը հողիին, պէտք ունի բարգաւաճելու, բնական ընթացքով կատարելու համար իր գործացումին օրէնքը: Իր հայրենիքին Աստուածը, այսինքն իր ազգային նուիրականութիւններն ուրացող մարդը, կ'ընէ քրիստոնեայ մեծ մատենագիր մը, իր նախնեաց յիշատակներուն հանդէպ խանդալատիլ չգիտցող, անոնց գերեզմանները կոխտող սիրտ մըն է, որուն մէջ խեղդում է հողիին ամենէն աշխուհական հրայրքներէն մին, առանց որ անոր տեղ երևան զայն ուրիշ զգացում մը, Պէտք չունինք հեռուները թափառելու, ի հաստատութիւն այս նկատողութեան: Մեր պատմութեան և աւօրեայ իրականութեան մէջ են անոնց փաստերը, ի՞նչպէս հետախաղաղ կորուսեցան իրենց մայրենի եկեղեցիէն հեռացած մեր բիրտաւոր ազգակիցները անցնալին մէջ, և ինչպէս ապագայնացումի ճամբան կը լայնցնեն դեռ այսօր անոնք որ աւելի կամ նուազ գաղղ վերաբերմունք մը կը ցուցնեն անոր հանդէպ:

Ազգ և եկեղեցի. երկուքն ալ պէտք է ապրին՝ զօրացնելով զիրար: Խորոյ մէջ է միայն Հայութեան ճշմարիտ և իրական շահը: Միկու տեսակ հայրենիք ունին մարդիկ. մարմնական և հոգեկան. առաջինը՝ հողը, ջուրն է, աշխարհագրական սահմանումներով շրջանակուած վայրը՝ որուն մէջ թաւալած են իրենց պատմական կեանքին իրադարձութիւնները. երկրորդը՝ իմանալի այն պարունակը, որուն մէջ կը գոտաւորուին և կը համադրուին՝ ժամանակի երկար տեսութեան մը միջոցին իրենց գոյութիւնն ու լինելութիւնը պայմանաւորող օրէնքները, իր պատմութիւնը վարող սկզբունքները, իր ձգտումները զբաղանակող զօրութիւնները, իր գեղապիտանական բերութիւնը, իր մէջ արուեստներու՝ գրականութեան, գիտութեան, ճարտարութեանց, իմաստասիրութեան հակումները ճշգրտ հոգեբանական երեւոյթները, ու մանաւանդ այս ամէնը երբեմն իր մէջ ըռվանդակող այն նուիրական զգացումը, սէրէն ու մահէն իսկ հզօր կիրքը, որ կը բռնէ: Արդ, ինչպէս այս ամէնը, որուստ, գրականութիւն, գիտութիւն, իմաստասիրութիւն, ևն. հակառակ ցեղէն և տեղականացումէ գերիվերող և տիրակրական նկարագրի մ'ունենալուն, ամէնքն ալ՝ դարձեալ՝ ունին բնիկ գիծ մը կամ զբարոյ մը, որով իւրաքանչիւրը կը կապուի զինքը հրկնող կամ մշակող ժողովուրդին հոգեայն կետ. նոյնպէս կրօնքը, այդ զօրութիւններուն մեծագոյնը գերազանց օրէն, ունի՝ զինքը պաշտող ժողովուրդին խղճին հետ միաւորող մանրամասնութիւններ, Աստուծոյ մտածումը և փրկութեան խորհուրդը իր մտքին հետ ու սրտին ընտանի դարձնող կերպեր, որոնք իր ճշման ու պաշտումները, իր կարգն ու կանոնը, իր հաւատքն ու դաւանանքը, աւելի ընդհանուր և լատեալաբար թաւալով՝ իր Եկեղեցին են: Ըստ այսմ, ինչպէս ամէն ազգ ունի իր մշակողութիւն, իր գրականութիւնն ու արուեստը, կրնայ և պարտի ունենալ նաեւ իր Եկեղեցին, որ, բոլոր միաներուն հետ, կը կազմէ Ընդհանրական Եկեղեցին, որուն մասերն են ամէնքն ի միասին, հիմնական վարդապետութեանց մէջ չոյն և նման իրարու:

Այսպէս էր հին դարերուն մէջ, երբ գերակշռութեան կիրքեր տակաւին չէին

մղձկտաձ սիրտերը. ու սիրոյ և համաձայնութեան ոգին այն ատեն աւելի պայծառ և քաղցր ներդաշնակութեան մէջ կը պահէր զբնութենէական հաւատքի և եղբայրութեան կեանքը: Ու, հա՛րկ իսկ չկայ աւելցնելու թէ ո՛րքան բնական բան մըն էր ասիկա: Սէրը և ոյ՛րը լոյսի և ազատութեան մթնոլորտի՝ մէջ է որ կը ծաղկէի ու կը գործեն. ընկերութիւն մը այնքան աւելի յառաջադէմ է, որքան աւելի զարգացած են իր տնդամները: Մարդիկ ո՛րքան աւելի գիտակ ու ծանօթ լինին իրենց պարտուց և իրաւանց սահմաններին, այնքան աւելի յարգանք կը զգան որ ինչնեկուն պարտուց և իրաւանց մասին: Ու քրիստոնէական միութիւնը այնքան աւելի սերտ և խոր կ'ըլլայ, և Եկեղեցիները այնքան աւելի հայտ և սիրալիր կ'ըլլան միմեանց հանդէպ, որքան աւելի ծխական կարգապահական և դաւանական ազատութեան մէջ պաշտեն իրենց հաւատքը. այսինքն Եկեղեցի մը որքան աւելի տէր լինի իր ինքնութեան զգացումին՝ այնքան աւելի մեծաբանք կը տածէ ուրիշներու ևս ինքնակացութեան:

Այդպիսի Եկեղեցի մըն է արգարեւ, եղբարք իմ և սիրեցեալք, այն՝ զոր որչափ գործովանքով նոյնչափ և արդար չը պարտութեամբ պարտինք համարել և կոչել մերկնը: Ան՝ որքան նախանձախնդիր է իր ինքնութեան զգացումին, նոյնքան նաև լայնախոհ և արդարամիտ է ուրիշներուն ինքնակացութեան նկատմամբ: Պարզ՝ իր գաւառքին մէջ, զոր չի խնդիր հարթմանց նրբութիւններով, իր ծէսին մէջ՝ զոր չի ծանրաբեռներ ուժայեռ հանդիսաւորութիւններով, ժուժկալ՝ իր կարգապահական ըմբռնումներով, որոնց մէջ տեղ չեն գտներ կաշկանդող եսականութիւնները, անսպառ սիրով բարախուն և անպատմելի նահապետութեամբ դիւցազնական՝ իր ժողովուրդին համար, որդեգորով մայրն է ան, որ իր որդիքը դիպցուցած է Աւետարանի կաթով: Աստուծոյ սէրը և փրկութեան իղձը իր միջոցաւ թափանցած են և այսուհետեւ պիտի թափանցեն հոն, կրօնքը կեանքին հետ տարրացնելու՝ համաճուլիլու համար անոր մէջ Աւետարանի քուրային վրայ: — Անոնք որ չեն կրնար ըմբռնել այս ճշմարտութիւնը, այսինքն

չեն յարգեր զայն, կը միղանչեն քրիստոնէական ճշմարտութեան գէժ և կը վատաւեռնին հոգեպէս: Հայ Եկեղեցին Հայ Ազգին խղճմասնաքն է:

Եւրասիայի՝ որոյ Տէր Աստուած օգնական է նա՞մա. ամբողջ Ազգին հոգեւոր կեանքին և Սրբոց Յակոբեանց այս տաճարին մէջ, Սաղմոսին այս խօսքը դարբնէ ի վեր այդ իմաստով է արձագանգած. ու այսօր, մեր ժողովուրդին այժմեան գրեթեան մէջ, աւելի քան երբեք, այս մտածումն ու սկզբունքն է որ պէտք է առաջնորդեն այս սրբովայրին մէջ անոնց որ պարտապանութիւնն ըրած են իրենց՝ ուսանիլ և ուսուցանել կրօնքին և Ազգին, Հաւատքին ու Հայրենիքին ծառայելու լաւագոյն եղանակը:

Այս է մեր տեական ուխտը քեզի հանդէպ, յաւերժական մայր մեր, Եկեղեցի սուրբ, որովհետեւ, ինչպէս մեր երջանիկ նախնիքներէն, քու ամենէն հոգեշունչ վարդապետներէն մին այնքան զգացմամբ և գիտակցօրէն գրեց եօթը դարեր առաջ, քու ուղղափառ հաւատքիդ լոյսը չնուազեցաւ երբեք, որովհետեւ օտարութիւն մանց ազդադատուկ չուրը բնաւ չպղծորեց քու աւանդութիւններուդ յստակ աղբիւրը, որովհետեւ քու ցորենիդ մաքուր սերմերուն մէջ չխտանուեցաւ երբեք որով, որովհետեւ քու ճշմարտութեանց կենդանի հացին մէջ չզանգուեցաւ ամենէն չար հերձուածներու քացխած խմորը, որովհետեւ քու դաւանութեանդ ամբիժ օսկիին եւ բունիդ լուսատեսակ արծաթին մէջ չզրտուեցաւ իսպառ ժանգոտ պղինձը և սեւաթոյր կապարը: Պահ՛է՛ քու հոգեւոր արդանդէն վերածնած ամբողջ այս Ազգը քու մայրական հովանիիդ տակ, և Հնորէն միգի որ համարձակ և անտրտամ սրբու պաշտենք քու նուիրական այս կամարներուն ներքեւ մեր նախնից Աստուածը, Աստուած հորցն մերոց, Հուսաւորչի և Տրդատայ, Սահակայ, Միսրոպոյ և Վառժապոյ Աստուածը, զԱստուած Հայրն Ամենակալ, ընդ Որդոյն Միածնի և ընդ Հոգւոյն Սրբոյ, որովս փառք, յաւիտեանս. ամէն:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ԵՐԵՒԱԿԱՅԱԿԱՆ ՄԱՀՇ

Երբեմն ինծի կը թուի թէ ես մեռած եմ արդէն.
Ձեռք մ'անեսն զիս մեկուսի կը շանի եւ կ'ազատէ
Հանոյքներէ, ցաւերէ, ուր նամբորդած էր իմ սիրսս,
Ու արժակարգ քաղցրութիւն մըն է այլ եւրս չապրիլն:

Թեթեւացած միտքս կ'անցնի յամբը մէզի մը մէջէն,
Ուր լալիւնի, ռոբաձայն մաներգներու մէջ զրկուր
Շրվաթ կեռպով կը լըսեմ հեծկըլտուքները նաղին
Ու խաւարին մէջ քակուած մարմինս այլուր կը շանի:

Ա՛լ լոկ հոգի մըն եմ ես, ուրու՝ երազ թափառկոս.
Հըպած իրերս բոլոր անիրական են կարծես,
Ոչ մէկ բան ցաւ չ'ազդեր ինձ, ամէն ինչ է անտարբեր,
Ու մըսածուս՝ է տարած թեւաբայսում մը անոյց:

Երբեք չէի տեսած ես, ինչ որ հիմակ կը տեսնեմ.
Իմ բընականած այն քաղցր մ'ըման զրկուր է եւ սեւ.
Ինչո՞ւ այն խեղճ մարդիկներն ունենան այնքան հոգեր.
Եղանկութիւն ըսուածն ի՞նչ, եւ ի՞նչ է փառք նրկատուածն:

Ի՞նչ է սէրն որ զանոնք մերթ կը միացնէր իրարու
Արտաբերա՞ծ եմ երբեմն ես ալ բառերն այս դասարկ.
Անոնց պէս ես ալ ճանչցա՞ծ եմ արդեօք այն շղացումներն,
Որ զանոնք ա՛լ աւելի կ'ընեն ազահ, հեղգ ու վաճ:

Արեգակ մը հիւանդկախ՝ շրջագլխով արժակարգ՝
Կը հեղու լոյս մը կը պչուն, որ կ'աղտոտէ խորհուրդներն.
Ու դալկագոյն երկինքէն կ'իջնէ սանդուխ մ'անագին
Ումէ կ'ելլեն վեր՝ անով-դողով՝ ձեւեր պարտաւուն:

Այդ երկրին մէջ ուր գիտեմ թէ չեմ ապրիր ալ իրօք,
Անպարտներ շիլ զիրար կը հըրմըտեկեմ անզալար.
Ամբոխը զայն կը ծափէ՝ որ կը սըսէ աւելի.
Ու դրամասանց շուրջը շուրջ արիւնի ունի գոյն:

Երգիւնները սուսի ու սրափողները բէմոս
Ձեռն դադրի բնաւ աղալէ դըղըրդիւններ զազելի.
Դիմակաւոր շաղկապներ կը հանգուցեն, կը քակեն.
Քաղաքն ունի երեւոյթը հին նաւու մ'անպարտան:

Սառուցիկ հով մը զըխուր կը սարսուացնէ ֆառափներն,
Ուր կը շրջեն, կը պողան համբարուններն անհամբոյր,
Ու հոգեւարժ մ'անսահման, հըռընդիւններ հանելով,
Կը բարձկոծէ փողոցին մէջի տուններն անաբեկ:

Նըւագախումբ մ'ոյր վարիչն է սէզաւուր մի խափեիկ,
Օրն ի բուն կարգը կ'աւրէ դաւանաւորուած զոյգերուն.
Ու ժողովուրդն՝ արտաւանօ՜խ խոնջ, խառնիխուռըն, սիրենդ,
Կ'երթեւեկէ, կ'ոսոսուէ, կը վարմոփի, կը պարէ:

Արդ, այս բոլոր բարձումները, այս ճիշերն այլազան
Կը նըբմարեմ ես այլ եւրս ամպերու մէջէն լոկ.
Իբրեւ թէ այս ընդարձակ սիւզերէն անողոք
Անջատէին, վերջնապէս, գիս աւխարհներ եւ դարեր:

Մեռնիլը ո՛րքան է ֆաղցր, երբ ժըխուր ողջերուն
Թառանգի պէս կը վազէ մեր հոգիին վրայ թըմբած...
Ու կը դիտեմ այն ասեմ, առանց պատշաճ երազի,
Կայքահանդէսն այն զըխուր ուր պատմեցի ես իմ կեանքն:

RENÉ FAUCHOIS

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ո Ղ Ի

ՀԻՆ ՀԱՅ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Վաղուց նկատուած է որ, հայերէն ձեռագիրներու մէջ գտնուող ժողովուրդի զբը-
քերը իրարու չեն նմանիր, և տարբեր թարգմանութիւններ կը թուին:

Հ. Յ. Զօհրապեան⁽¹⁾ Աստուածաշունչի քննական հրատարակութեան տաթիւ իր
ձեռքին տակ ունեցած զանազան զրչագիրներու մասին իր Նախարանութեան մէջ կա-
րեւոր տեղեկութիւններ տալու ատեն, ասոնցմէ երրորդին մասին կը գրէ նաեւ հետեւ-
եալը. «Այս մատեան ևեթ յամենայն զրչագիրս մեր առաւելապէս համաձայնէր ընդ
զաղափարին սկանայ, մանաւանդ յերկա գիրսն սողոմոնի՝ յԱռական, ի ժողովուրդն, և
յերզան, որպէս զի ի սոսա բազդատեալ ընդ այլոց՝ թուին իմն այլ և այլ թարգմա-
նութիւնք» (էջ 13):

Իրմէ յետոյ, նոյն դարուն վերջերը, Նորայր Ն. Բիւզանդացի⁽²⁾ ևս գիտած է
սոյն զբքերուն մէկէ աւելի թարգմանութեանց գոյութիւնը և գրած է. «Գիտելի է որ
Առական, ժողովուրդի և երզոց երզոյն ունինք կրկին թարգմանութիւնս, հանգսյն իմաս-

(1) Աստուածաբան Մատեան, Հատոր Առաջին, 1805, Վենետիկ:

(2) Կոթիւն վարդապետ և Նորին Թարգմանութիւնք, Գիրք Մակարայեցոց, Եւթաղ Ազեր-
սանդրացի, Ազաթանգեղոս, և Փատտոս Բիւզանդ, Տփղիս, 1900, էջ Իե + 520:

տուժեանն Սիրաքայ, Բագում ուրեք ի նոր Հայկազենին կը յիշատակուին այս գրոց մի եւ նոյն տեղիք այլակերպ լեզուաւ. բայց կսկտուր պատաստիկք բաւական չեն ընդարձակ գատաստանի համար, եւ կը շատանամ նշանակելով միայն զգոյութիւն երկուց թարգմանութեանցն (էջ 384):

Այս հեղինակներու նկատողութիւններէն միկնիւով բաղդատեցինք իրարու հետ ժողովողի երկու հրատարակութիւնները, Ոսկանինը եւ Զօհրապեանը, եւ եկանք այն եզրակացութեան որ ստուգիւ տարբեր թարգմանութիւններ են առոնք:

Ստորեւ կը դնենք զէմ առ զէմ տարբեր ընթերցումներու հաւաքում մը, կուրեւորներուն Յունարէն բնագրի հետ բաղդատութիւններով միասին:

Զօհրապեան

Ոսկան

Ա. 3.— ընդ արեգակամբ	ի ներքոյ արեգական
6.— ոչ ընտ	ոչ ընտին
10.— եւ ոչ է տմնայն առժամայն ընդ արեգակամբ. զի զոր խօսիցի ոք՝ եւ տօխցէ՝ ահաւստիկ այս նա՛ր է, վա՛ղ իսկ եղեալ է ի յաւիտենից եղելոցն նա՛խ քան զմեզ:	եւ ոչինչ գոյ յամենայնի առժամայն ի ներքոյ արեգական: զի զոր խօսեսցի ոք՝ եւ ասացէ: ահա այս նոր է: յառաջագոյն եղեալ է յաւիտենից եղելոցն նախ քան զմեզ:
11.— Նա եւ մ'չ վերջնոցն որ լինելոց են. մ'չ գոյ յիշատակ նոցա ընդ լինելոցն ի վախճանի:	Բայց եւ ոչ ի վախճանի եղելոցն, ոչ գոյ նոցա յիշատակ հանգերձ եղելովքն ի վերջինսն
12.— Եկլէսիաստէս	Ժողովօղ
18.— Զի բազմութիւն իմաստութեան բազմութիւն գիտութեան. եւ որ յուզեաց ի գիտութիւն յաւելցէ ի ցաւս:	Վասնզի ի բազում իմաստութեան է յուռ՝ վտթիւն գիտութեան: Եւ որ յաւելանայ ի գիտութիւն յաւելանայ ի ցաւս:
Բ. 5.— ամենարեւ (¹)	ամենապտղ (²)
6.— արարի ինձ աւազանս ջուրց արուցանել ի նոցանէ զանտառախիտս մարեաց:	Արարի ինձ աւազանս ջրոյ՝ առնել ի նոցանէ զանտառս զուարճակալ ծառոց:
14.— եւ գիտացի ես թէ պատահար մի պատահելոց է մամենցուն նոցա:	Եւ ծանեայ՝ զի մի յիպուած է յամենեսին ի նոսա:
Գ. 13.— այն պարգեւ Աստուծոյ է	այն տուրք Աստուծոյ են
14.— պակասեցուցանել	ի բաց բառնալ
Դ. 12.— երկուքն կայցեն ընդդէմ նորա. եւ առասան երեքիկն	երկուքն կալցեն զդէմ նորա. եւ առասան երեկուղի.
18.— քանզի պատուական է քան ըզտուրս անզգամաց՝ զոհ (³) քո, զի ոչ եթէ գիտակ ինչ են առնելոց բարիս:	Զի լաւագոյն է հնազանդութիւն քան ըզտուրս անզգամաց՝ վասնզի ոչ են գիտակ բարիս առնելոյ:
Ե. 7.— եւ յաճախութիւն հողոյ	եւ զառաւելութիւն երկրի
12.— է խրատ մի	է հիւանդութիւն (⁴)

(¹) Այս եւ հետագայ շեղագրուած բառերը ոսկեղարեան շրջանակէն դուրս կը ծնան թերեւս, բայց բաւարար պայցոյց չեն թուիր՝ սոյն թարգմանութիւնները դուրս հանելու ոսկեղարեան շրջանակէն, ուր կը գրուին առհասարակ:

(²) Յունարէն = πᾶν καρπὸν:

(³) Թ. θυσία. — Մերիկին այս համարը քիչ մը կը տարբերի Եբր. եւ Յոյն բնագիրներէն:

(⁴) Թ. ἀρρωστία:

16. — և ի բողոսմ սրտմտութեան և ի հիւանդութեան և ի բարկութեան
18. — որում ետ նմա Աստուած ⁽⁵⁾ մեծութիւն
- Զ. 1. — և բողոսմ է յոյժ ի վերայ մարդոյ
2. — և ոչ առնիցէ զնա Աստուած իշխան ուտել ի նմանէ
5. — քանզի վարե ոչ ետես՝ և ոչ զիտաց
6. — Եւ եթէ ⁽⁶⁾ եկաց նա զհազար տամաց ելս
8. — զի տնանկն գիտէ
Է. 2. — քան զոգորմութիւն բարի
6. — զպատուհաս
7. — ընդունայնութիւն է
8. — զրպարտութիւն ձփեցուցանէ զիմաստունս, և կորուսանէ ըզսիրտ ազնուութեան նորա:
14. — Տես զգործս Աստուծոյ զի ո՞վ է այն որ կարող լինիցի զարդարել զօր Աստուածն խանգարիցէ
19. — բարի է թէ ի կողմն այստիկ լինիցիս, սակայն և այստիկ մի պղծեր զձեռն քո. զի որ երկնչի յԱստուծոյ՝ անցցէ ընդ ամենայն:
23. — յարահաւեսցի ⁽⁷⁾ ընդ քեզ
Ը. 5. — հրեշտակութիւն
12. — և ի վազնուց
17. — որքան ջանասցի մարդ
Թ. 2. — Ամենայն ինչ առաջի երեսաց նորա է. և ունայնութիւն է յամենայնի: Պատահար է յարդարն և յամպարիշտն, ի բարին և ի չարն, ի արբուսն և ի պղծում, որ մատուցանէ պատարագ՝ և որ ոչն մատուցանէ: Որպէս որ բարին՝ և որպէս որ մեղանչէն. որպէս որ երզնուն՝ և որպէս որ յերզմանէն երկուցեալ է:
8. — Յամենայն ժամ եզիցին ձորձք քո
15. — այր մի տնանկ իմաստուն ⁽⁸⁾
- և սրտմտութեամբ բազմաւ, հիւանդութեամբ և ցամամբ
- որոյ ետ Աստուած մեծութիւն
- և բողոսմ է ի վերայ մարդկան եւ ոչ տացէ նմա Աստուած իշխան ուտել ի նմանէ քանզի զարեզակն ոչ ետես, և ոչ ծանեաւ
- Եւ եթէ ⁽⁶⁾ եկաց նա զհազար տամաց շրջանակս
քանզի աղքատն գիտէ
քան զիւղ ⁽⁷⁾ բարի զսպառնալիս
անտրի է
Վասնզի զրպարտութիւն սահեցուցանէ զիմաստունս, և կորուսանէ զսիրտ պնտութեան նորա:
Տես զարարածս Աստուծոյ վասնզի ով կարէ զարդարել՝ զօր Աստուած եղծցէ:
Բարի է քեզ՝ եթէ պաշտպանիցիս յայստիկ, սակայն այստ մի պղծիցիս զձեռն քո. վասնզի երկուցածն ⁽⁸⁾ յԱստուծոյ անցցէ ընդ ամենայն:
Հարախօսեսցէ զքեզ պատգամաւորութիւն և ի վազուց ժամանակաց
զօր միանգամայն ջանասցէ մարդ
Ամենայն ինչ առաջի երեսաց նորա է, և ընդունայնութիւն է յամենեանս: Դիպառած է արդարոյն՝ և ամբարշտին, բարւոյն՝ և չարին. սրբոյն և պղծոյն, այնմ որ զօհիցէ՝ և որ ոչն զոհիցէ: Որպէս բարին՝ և որպէս յանցաւորն, որպէս որք երզնուցուն՝ և որպէս որք երկնչին յերզմանէ:
Ծամենայն ժամանակի եզիցին հանդերձք քո
այր աղքատ և իմաստուն

(5) Թ. ὡς ἐδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός:

(6) A ունի καὶ εἰ:

(7) Թ. ἑλαιοս:

(8) A ունի ο φοβούμενος:

(9) Երուսաղէմի թիւ 2558 Ձեռագիր Աստուածաշունչը ունի «Հարահամբաւեսցի»:

(10) Թ. ἄνδρα πένητα σφόδρα:

- Ժ. 3.- Սիրտ նորա կասեցի Սիրտ նորա պակասեցի
9.- Եւ որ բառնայ քարինս՝ նոքիմբ Եւ որ բառնայ զքարինս՝ վտանկեսցի նո-
չարչարեսցի, և որ պատուէ քիմբ, և որ հերձանէ զփայտ՝ վշտացի
փայտ՝ նոզին ճգնեսցի: ի նոսին:
13.- և վախճանն նորա ծուփ չարու- և վերջինք բերանոյ նորա յածումն չար
թեան
19.- Ի ծաղր առնեն զհաց, և զինի Ի ծաղր առնել զհաց՝ և զզինի. և իւղ⁽¹¹⁾
և եւղ⁽¹¹⁾ ուրախ առնեն զկեն- ուրախ առնէ զկենդանիս. և արծաթոյ
դանիս. և արծաթոյ լուիցէ ա- լուիցէ ամենայն ոք:
մենայն ինչ⁽¹²⁾:
20.- մի անիծանիք մեծի մի նզովեսցես զմեծն
ԺԱ. 5.- յարգանդի յորովայնի
9.- անբիծ անարատ
ԺԲ. 1.- Եւ յիշեա զու զայն որ հաս- Եւ յիշեա զարարիչն քո . . . և ժամանես-
տատեսցն զքեզ . . . և հասցեն ցին ամբ
ամբ
8.- ամենայն ինչ ընդունայն է: Եւ ամենայն ինչ անտի և աւելորդ է:
աւելի իմն է
11.- Եւ իբրեւ րեհուք հարեալք⁽¹³⁾ ի Եւ իբրեւ րեհուք հրացեալք⁽¹⁴⁾, որք տուան
մուրհակաց տուան ի հովուէ մի- ի նշանակացն ի հովուէ միոջէ:
ոջէ
12.- և վարժ բազում աշխատութիւն և խորհուրդք բազումք՝ և ջան մարդոյ:
է մարմնոյ⁽¹⁵⁾:

Վերոգրեալ տարբերութիւնները մէկ փոքր մասը միայն կը ներկայացնեն երկու օրինակներուն միջև գոյութիւն ունեցող յոյժ բազմաթիւ զանազանութեանց: Հարկ չդատեցինք հոս տալ այդ տարբերութեանց լիակատար նույնալը, այլ գոհացանք կուրեւորագոյններէն ներկայացանելով մաս մը, խորհելով որ այսչափ բուսական պիտի ըլլայ համոզում կայացնելու համար թէ մեր առջև ունինք ժողովողի երկու հին և ուրոյն թարգմանութիւններ:

Անթիլիաս

ԾՈՒԼԱԿԱՆ

(11) AC եւ Երբ. չունին «եւ եւղ»:

(12) Թ. καὶ τοῦ ἀργυρίου ταπεινώσει ἐπακούσεται τὰ τάντα: AC չունին ταπεινώσει = խնամրհութեամբ:

(13) Թ. πεφουսμένοι:

(14) Յունարէն տարբերակ — πεπυρωμένοι — կը զսնուի ՎԱԿ կոտեքսներուն մէջ:

(15) Թ. σαρκός:

ՀԱՅՐԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀՈՂԵՐԻ ՈՌՈԳՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ա. Նուրի կլիման եւ վերջին իջնողների վերաբերմունքը.

Խորհրդային Հայաստանի ներկայ տեւորտրիան իւր աշխարհագրական եւ կլիմայական դիրքի պատճառով արհեստական ոռոգման անհրաժեշտ կարիքն ունի: Ծովերից եւ ավիանոսներից նա թէ հեռու է ընկած եւ թէ նրանցից բարձրացող շոգիների ճանապարհին գտնուող բարձր լեռնաշղթաները արգելք են հանդիսանում տառայ բոլոր եղանակներին, յատկապէս ամառայ խիստ շոգերի ժամանակ, երկրի մակերեսովին կենդանութիւն առող խոնաւութեանը՝ ցանկալի չափով ներս թափանցելու: Ամառայ սկիզբներին Ագուլիսում ականատես ենք եղել թէ ինչպէս նրա անմիջական մերձաւորութեան վրայ բարձրացող լեռնաշղթան արեւելքից եկող ամպերի առաջը բռնել են պարսպի պէս, թէ ինչպէս այդ ամպերը հասնելով ամենաբարձր գագաթներին, ծածկել են սրանց միջի գիգլազածնւ տարածութիւնը հաւասարապէս եւ ամբողջ բարձունքներին վրէժխարի պարսպների նմանութիւն առել: Ահա թէ ինչով է բացատրուում Ղափանի խոշոր անտառների եւ փորթամ բուսականութեան ներկայութիւնը եւ Ագուլիսի ու նրա հարեան երկրամասերի ամառութիւնը, մանաւանդ հրբ արհեստական ոռոգում եւ գոյութիւն չունի: Կասպից Ծովից բարձրացող ամպերը միշտ չեն կարողանում մագլցել Ագուլիսի արեւելա-հիւսիսային բարձրութիւնները եւ անձրեւները թափուում են Ղափանի շրջանում:

Նայն պատկերն է մեզ ներկայանում պատմական Հայաստանի արեւմուտքում: Սարաղամիւրն ընդարձակ անտառները, Օլթիի փարթամ բուսականութիւնը, Ախալ-

ցխայի, Գուռի հովտի աննման կանաչութիւնը առատօրէն ոռոգում են Սեւ Ծովի խոնաւութիւնից: Մինչդեռ հիւսիսից հաւաքաւ ընկնող բարձր լեռնաշղթաները պատնէշ են կանգնած նոյն խոնաւութեան առաջ ու Ղարսից ու Ղարաբաղայից սկսած դէպի Հայաստանի հողամասերը, միանգամայն զուրկ են անտառներից եւ փարթամ արօտներին ու խոտաբոյսերը աճում են զլլախաւորապէս ձմեռայ չափազանց առատ ձիւների հետեւանքով: Ահա թէ ինչո՞ւ մեր երկրի կլիման կոնախնեւնային — ցամաքային — է կոչուում:

Նման բնական արգելքներ գոյութիւն ունին նաեւ երկրի հիւսիսում եւ հարաւում: Քանի որ բնական պայմաններով ծովերի գոլորշիների ընթացքին խանգարող արգելքներ կան, մեր երկրի մեծագոյն մասը զրկւած է որոշ չափով նաեւ այդ գոլորշիների մթնոլորտը մեղմացնող բարիքից: Ամառայ շոգերը մեր երկրում, ոչ միայն դաշտային մասերում եւ հովիտներում, այլ մինչեւ իսկ լեռների բարձրունքներում, ցերեկը անտանելի են լինում, նոյն համեմատութեամբ ձմեռայ սառնամանիքներն են մեր երկրի կենդանական եւ բուսական աշխարհին դժման եւ անտանելի ծանր հարուածներ հասցնում: Ահա թէ ինչո՞ւ Հայաստանը հրկրազնդի այն մասերիցն է, որտեղ կուլտուրական եւ բնական կենցաղ ստեղծելու համար, պահանջում է շատ աւելի մեծ էներգիա եւ նախաձեռնութեան ոգի, քան աշխարհիս շատ եւ շատ բախտաւոր երկրամասերում: Այդ նախաձեռնութեան ոգին ամենից առաջ պիտի արտայայտուի այն ուղղութեամբ, թէ ինչ որ բնական եղանակով պատրաստի գոյութիւն չունի անհրաժեշտ չափով, պիտի ձեռք բերւի տեղուին աշխատանքի եւ խե-

լացի ու նպատակայարմար զործադրած արուեստի միջոցով: Գիտակցող անհատը, համայնքն ու պետությունը պարտավոր են ըմբռնելու տուեալ գրութիւնից բխող մեծագոյն կարիքը և իրենց էներգիան այդ կարիքին իսպառ զննելու:

Հայաստանում ապրող հայ մարդը և նրանից առաջ նոյն երկրում ապրող ժողովուրդներին տաճք ըմբռնել են այդ մեծ կարևորությունը, թէ Հայաստանը առանց արհեստական ռոզգման կարող է առ առաւելն ու զլիաւորապէս խաշնարածութեան վայր ծառայել, գորիկ նստակեաց կենսքի քաղաքակրթութիւնից: Հարիւր տարի ցարկան Ռուսաստանը — հիւսիսային հզօր արծիւը — մեր երկրի տէրն ու իշխողն էր բառի ամենազատ մտքով. թէ և կուլուարական պետութեան հովիտով. հարիւր տարւայ ընթացքում այդ գլուխուրական պետութիւնը մեր երկրում անցկացրեց միայն երկու ուղղութեամբ շոտեներ և մի երկաթուղու գիծ, այն ևս պատերազմական և հարեան երկիրներին տիրելու նպատակով: Իսկ ջրարաշխական որ և է ձեռնարկ, բացի այն որ պիտականօրէն այդ չի կատարուել. շատ անգամ արգելուած էին նաև մասնաւոր ձեռնարկները: Երկար տարիներ անհետեւանք էին մնում էջմիածնի վանքի դիմումները Զանգուզեանի ջուր հանել Վաղարշապատի բերքատու տարածութիւնները ռոզգելու համար: Այդ իրաւունքը ձեռք բերեց միայն 1912 թ. այն ևս անհատական ազդեցութեան շնորհիւ: Շուշեցի յայտնի բժիշկ Մովսէս Բէկ Աթաբէկեանը ցանկանում էր Ստեփանակերտի մօտ իւր ջրաղացի ջուրը օգտագործել փոքրիկ հիգիւսկայանի համար. տարիներ զիմումներէ յետոյ միայն իրաւունք ստացաւ, դարձեալ անհատական կապերի շնորհիւ. այլապէս երկար ժամանակ նրան իրաւունք չէին տալիս: Աւելորդ է օրինակները կուտակել:

Ճարական իշխանութիւնը բաւականացու անփոփոխ պահպանելով պարսից տիրապետութեան ժամանակայ ջրային օրէնքները և ստիպելով տեղական ազգաբնակչութեանը, որ պահպանեն հին առուները տարեկան անհրաժեշտ նորոգութիւններով: Միակ փորձը կատարուեց մի քանի իշխանական և հարուստ առւանքների

ձեռքով, որ Երասխ գետից ջուր հանելին — Արազգայանի սոռուն — նրա սփերին գտնւող ամայի հողերը ռոզգելու համար, բաժարկամշակման նպատակով: Այն ևս կիսկատար թողնւեց ևս խորհրդային կառավարութիւնը աւարտ հանեց:

Իսկ Դաւենակցական կառավարութիւնը. նրա շինարական գործունէութիւնը արտայայտուեց նրանով, որ Բազումի խոշոր կապիտալիստ Մայիլեան եղբայրներին առատ կոնցեսիաներ տրւեց երկրի հանքային, անտառային և ճանապարհային հարկատուութիւններին ու ձեռնարկների շահագործման համար: Նրոնք Թիֆլիզի Սոլուլակ թաղի իրենց գրասենեակում բազմած, հպարտութեամբ պարծնում էին, որ իրենց պորֆելը լի է դանակցական կառավարութիւնից ստացւած կոնցեսիաներով: Ոչ միայն այդպէս, էլ միածնի վանքը Զանգուզի առուն շինել վերջացրել էր և ջուրը բերել հասցրել էր վանքի անտառը: Սակայն կարճ ժամանակից յետոյ պարզեց, որ առուի ճանապարհին այդպէս կոչւած հարաւիններ, ստորերկրեայ ճեղքածներ կան որ կանում են ջուրը: Իսկ որոշ տեղերում աւազի բարձր շերտեր շարունակ փչում են և խանգարում ջրի հոսանքին: Վնասը բերել տուեց մեծ քանակութեամբ ցիմենտ և շինանիւթի, մտանգւած տեղերը վերաշինելու: Դաւնակցական կուսակցութիւնը, իւր զլիաւորոյս ապստամբութեան օրերին, այդ բոլոր պատրաստի նիւթերը խնց վանքից, վերանորոգելու Արաքսի իգդիր տանող կամուրջը, որ իւր իսկ կարգադրութեամբ քանդւած էր: Վերանորոգութիւնը կատարուած էր, որ տանիկ զօրքերը սահմանն անցնեն և միացած իրենց, ապրւտամբներին հետ, կուեն նորոհաստատ խորհրդային կառավարութեան գէմ:

Բ. Խորհրդային կառավարութեան ձեռնարկները.

Իսկ ի՞նչ ենք տեսնում խորհրդային կառավարութեան հաստատութիւնից յետոյ: Աւելորդ կլինի թելը, թէ մեր երկրի բանւոր-գիւղացիական իշխանութիւնը, ժողովրդի կարիքներին և նրա մեծագոյն շահերին նախանձխնայի, մէկուկէս տասն

նամակի չնչին ժամանակամիջոցում ինչ հսկայական չափերով է առաջ տարել երկրի կենդանացման գործը յատկապես ուսողման միջոցներով: Առանձին հիացումով եմ մտադրում այն օրերը, երբ նորահաս տատ մատող կառավարութիւնը առաջի հերթին ձեռնարկեց Զանգուի առուի աւարտման գործին: Մեր երկիրը իրենից ներկայացնում էր աւերակներ իջող, սոսկալուկ և մերկ բնակիչներով: Զկար ապահովութիւն, ժողովուրդն ապրում լինելով գաշնակ կառավարութեան վայրագ ձեւերը, երբ արեւ թիւռ հուլայ յետոյ վտանգաւոր էր նոյն իսկ վաղարշապատից Երեւան գնալը, ոչ թէ աւելի նեւուս տեղեր: Հենց այդ օրերում Խորհրդային կառավարութիւնը ժողովրդի ծով կարիքների բաւարարման գործն էր առաջ տանում և թէ շինարարական ձեռնարկներին ձեռնամուխ լինում: Հիմա այդ օրերին մեր մատող կառավարութիւնը սկսեց էլ մի անոն առուի շինարարութեանը: Առուի աշխատանքները չէին վերջացել, վրայ հասան մեր երկրի ցրտերը, որից սաստիկ նեղում էին աշխատողները, թէ վերահսկողները բայց սկսած գործը չկանգնեցրին և ծրագրուածը ժամանակին աւարտեցին:

Սակայն այդ սկիզբն էր խորը ծրագիրների և մի տեսակ կարկատան որդէն նախապէս կատարւած կիսկատար գործի: Ինչ խօսք որ Հայաստանի բոլոր գիտակ քաղաքացիներին յիշողութեան մէջ տանար թրամ է Երջրանցի մեծագոյն ձեռնարկը, որի չափով ձեռնարկ մեր հնագոյն պատմութեան ամբողջ ընթացքում, բացի Ուրարտացիներից, ոչ մի իշխող չի կատարել, ոչ հին Հայերը, ոչ Պարսիկները, ոչ Հռոմէացիներն, Արաբները ևն.: Երբ շրանցի աշխատանքները վերջացել էին և տեղի էր ունենում նրա բացման մեծագոյն հանդէսը, Բաղամթիւ հրէրի մէջ էր հռչակաւոր Ֆրիտոֆ Նանսենը, որ Ազգերի Լիգայի կողմից, մի յանձնատուրի գլուխ անցած, հկիր էր Հայաստանի իր թէ այդ Լիգայի կողմից մեր երկրին օգնութիւն հասցնելու: Այդ լուս մարդը, իր կամքից և ցանկութիւնից անկախ, մեր երկրի համար ոչինչ ունել չկարողացաւ, բայց իրիկ յիշատակ իւր ճանապարհորդութեան գրեց մի գիրք — Արեւելիս

խաբուած ժողովուրդ — ունեւով, գերմաներէն, անգղիերէն և Ֆրանսերէն լեզուներով հրատարակւած, որի մէջ համակրութեան մեծ և խրախուսանքի էջեր է ներդրում Հայաստանի երկրասարդ կառավարութեանը և Երբ շրանցի գործը արգարացի կերպով ներկայացնում է իբրեւ կենդանի կոթող և հաստատուն զբաւական երկիրը լաւագոյնս կառավարելու:

Պ. ԵՐԲ ԵՆ ԻՐՆԱԿԱ Ե ԱԿԱԼ ՈՐՈՐՈՐԸ
մեր երկրում:

Բոլոր ազգերի հնագոյն պատմութիւնը սկսւում է առասպելներով: Առասպելներին և կրօնական պաշտամունքի կերպարանքով են ժողովուրդների մէջ պահպանւում հանրօգուտ ստեղծագործութիւնների յիշատակները: Մեր երկրի մէջ ջրի ուղղամամ երկիրը շինանցիւ աշխատանքները ժողովրդի յիշողութեան մէջ սկսւել են անյիշատակ ժամանակներից և պահել ժողովրդական հեքիաթների ձեւով, վերապենքի պաշտամունքով և աստուածաշնչի անապելով: Մեր հեքիաթների մէջ սովորական են ջրերը կլանող և ցամաքեցրնող հրէշների պատմութիւնները, որոնցից աղաւաւում են մարդկային, յատկապէս կոյս աղջկաների զոհաբերութեամբ(*): Զրերի պաշտաման կուլտը յայտնի դարձաւ, երբ Պրոֆեսոր Մաւր Գաւնիի գաւառում գտաւ վիթխարի քարերի վրայ փորագրւած վիշապներ, որ իրենց օձային կերպարանքով, ոլորտներով հոսող առունների ջրերն են յիշեցնում: Իսկ Բերլինայի առասպելը աւելի բան է տալիս: Նախ այդ առասպելով նորաստեղծ առաջի մարդն ու կինը Հայաստանի բարձունքներից բղիթող չորս գետերի ակունքների սկզբում տնկած պարսեգում են բնակութիւն ստանում: Մինչև օրս անկորուստ պահւած է Բարձր Հայքում, Եփրատ գետի ակունքներում, Բարդուս անունը, որ ըստ ամենայնի յիշեցնում է Աստուածաշնչի պարսեգը:

Սակայն աւելի հետաքրքիր և նշանակալից է Զրհեղելի աւանդութիւնը, որ պահւած է ոչ միայն Աստուածաշնչի մէջ, այլ շատ

(*) Տե՛ս «Բրուս Կուս» Ազգ. Հանդէս, 1912. XXII 149-172.

աւելի հին բաբելոնական գրականութեան մէջ, համարեա թէ բառացի եւ նոյնանման, Բաբելոնիայի ազգային մեծ հերոսն էր Գիլգամեշը. Ն. Ք. 2768 թականից սկսած թագաւորող Նարամ-Սինի ժամանակակիցը: Պեղումները շնորհիւ գտնւած են տղիւսների վրայ սեպագծե գրութեամբ Գիլգամէշին ներշնչած պոէմիայի հատուածներ, որի մասն է կազմում Ուսամապիւ-սիմի պատմութիւնը, որ Բաբելոնիայի Նոյ է: Ինչպէս Նոյ, սա եւ նախապէս աստուածներից տեղեկանում է, որ տեղի է ունենալու ընդհանուր ջրհեղեղ եւ որից ազատւելու համար տապան պիտի շինի: Իրայիններիով է ամեն անասն կենդանիներիով մէջն պիտի ապաստան գտնի, մահւանից փրկւելու համար: Այդպէս էլ նա անում է, ինչպէս Նոյ՝ եւ ջրերը պակասած ժամանակը իւր տապանով կայան է գտնում: Տիգրիսն եւ Փոքր-Ջոր գետերի մէջտեղում գտնւող Նիտսի լեռան վրայ, ինչպէս Նոյ՝ Արարատ լեռան վրայ: Նոյը տապանից զօրւա գալով Արարատի փէշերին բնակութիւն է հաստատում եւ խաղողի առաջին այգին տնկում: Ահա թէ երբ է Հայաստանում սկսել երկրի մշակութիւնը: Երկրագործութիւնը եւ նրա հետ անհրաժեշտապէս կապւած ոռոգման աշխատանքը:

1913 թ. գերմանական եւ զոյցարական մի արշաւախումբ, 40 հոգուց բաղկացած, որին միացանք մենք, բարձրացաւ Արարատը, մի մասը մինչեւ գագաթը: Ծանապահորդների միւս մասը, այսպէս կոչւած Ալպեան կլուրի Ընկերութեան անդամներ, իսկապէս գերմանական օֆիցերներ էին, որ մեծ պատերազմի նախօրեակին եկել էին, Արարատ բարձրանալու պատրուակով, ուսումնական սահմանները ուսումնասիրելու: Միայն թէ 40 հոգու մէջ կային իսկական ալպինիստներ եւ Բեռլինի բոտանիկական պարտէզի դիրեկտոր, յայտնի մասնագէտ բուսաբան Կեօլքերը: Ու առ տեղումն կատարած իւր ծանօթութեան հիման վրայ մեզ այն կարծիքը յայտնեց, թէ համանական Արարատի փէշերը հնագոյն ժամանակներից ոռոգման առումներ ունէին եւ լուս մշակւած էին, ի նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ ցորեն բուսնում է այնպիսի բարձրութեան

վրայ, որ ուրիշ երկրամասերում, նոյն զօտրում, սովորական չէ եւ չի հանդիպում: Ուրարտեան սեպագծե արձանագրութիւններից մէկը գտնւել է Արարատի փէշերին, այժմ աւերակ Դաշքուռուն գիւղի մօտ: Արձանագրութիւնը փորագրել է աւելի Վանից հիւսիս արշտուող Մենուաս թագաւորը, այժմ Շամիրամ-սուրի անունով յայտնի առուի հեղինակը: Հաւանական է ենթադրել, որ նա իւր տիրապետութեան նոյն վայրում է, ան, ինչպէս իւր երկրում, ջրային աշխատանքներ է կատարել, բայց բիրիկական եւ բաբելոնական աստուպելը շատ աւելի հին է քան Մենուասի ժամանակը: Միայն մանրամասն հետախուզութիւնները կարող են պարզել գերմանական պրոֆեսորի ենթադրութիւնը, Մենուասի հնարուոր ձեռնարկը եւ աստուպելի կապը:

Դ. ՌԵՏԵՂԻԳ Ե ԱԿԻԳԵՆ ԱՌԵՂ ՄԵՐ ԵՐԿԻՐԻ
ճնադոյն կուլթուրան.

Տասն եւ ութերորդ դարից սկսած եւրոպական ազգերը, Ֆրանսացիք, Անգղիացիք, Գերմանացիք, վերջերս աւելի մեծ չափով Ամերիկացիք, իրենց լուսագոյն գիտնականների աշխատանքներով ուսումնասիրում են մարդկութեան քաղաքակրթութեան ծագման եւ սկզբնաւորութեան վայրերը, երկրի երեսին կանգուն, աւերակ կամ կիսաւերակ դրութեամբ եղած յիշատակարանները. կարգում եւ բացատրում են ծանօթ եւ միանգամայն անծանօթ կամ մոռացւած գրերն ու արձանագրութիւնները. սակայն զրանով եւս չբաւականալով, հսկայական ծախք եւ աշխատանք է կատարւել եւ կատարւում է գետնի տակ երկար դարերի կուտակւած հաստ հողաշերտերով ծածկւած եւ յաճախ մեծ, առերեսոյթ բնական, բլուրների կրկնապարանքով, պահւած հին քաղաքների, գերեզմանների, առանձին յիշատակարանների եւայլն աւերակներ՝ պեղումների միջոցով բաց անել եւ զբանջ օգնութեամբ մարդկութեան անցած կուլտուրայի մասին հաստատուն փաստեր ձեռք բերել: Շնորհիւ այդ պեղումների եւ այլ եղանակով բացացւած գրաւոր եւ նյութական անհատնում յիշատակարանների, բոլորովին մտ

ապշւած եւ կամ հազիւ ծոնօթ ժողովուրդ-
ների պատմութիւնը, գրականութիւնը,
կրօնը, օրէնքները, արհեստն ու գեղար-
ուեստը, գիւղատնտեսական, առողջապա-
հական, ընտանեկան եւ բազմաթիւ այլ ի-
րական փաստեր ներկայումս ամէն մի հե-
տաքերբոյ ահապա համար ուսումնասի-
րելու եւ ծանօթանալու առարկաներ են
դարձել:

Թէ ինչ առաջնակարգ նշանակութիւն
ունին նման աշխատանքները նաեւ մեր
երկրի նկատմամբ. յիշենք պրոֆեսոր ա-
կադեմիկոս Մառի վերին հսկողութեամբ
կատարած պեղումները: Երբ վերջի պա-
տերազմի ժամանակ ռուսաց զօրքը կարճ
ժամանակով տիրապետեց պատմական Վան
քաղաքին, Ակադեմիկոսը կազմակերպեց
հնագիտութեան հետախուզող մի յանձնա-
խումբ եւ Վանում պեղումներ կատարելու
գործը յանձնեց իր աշակերտ Օրբելուն:
Սա բերդաքաղաքի ժայռի մի պատուածք,
որ հողակայտով թաղւած էր, սկսեց պեղել
եւ գտաւ գլուխը կտրած ուրարտեան մի
կոթող (stele) մեծ քառակուսի պատուան-
դանի մէջ մարտերած: Կոթողը եւ պատ-
ուանդանը ծածկւած էին սեպոսէ ընդար-
ձակ արձանագրութեամբ: Վանի մինչ այդ
յայտնի մեծ արձանագրութիւնն է Խորխուրի
կամ Մեհեբրի դռան բնական ժայռի վրայ
դրածը. Օրբելու գտածն ունի 263 տող.
Խորխուրի 398: Նորագիւտ արձանագրու-
թեամբ Ուրարտեան պատմութեան ամենա-
հետաքրքիր հատուածն է փորագրւած. երբ
այդ պետութիւնը Ասորեստանի դէմ յայտն
պատերազմներով ընդարձակել էր իւր իշ-
խանութեան սահմանները եւ աշխարհակա-
լական մեծ պետութեան դրութեան հասել:

Յոյն պատմահայր Հերոդոտի պատ-
մութիւնից արդէն ծոնօթ էին հնագոյն
ազգերի, Եգիպտացիների, Ասորա-Բաբել-
լոնիայի, Պարսիկների, Սիկեթացիների
պատմական անցեալից բաւական ամփոփ
տեղեկութիւններ, իսկ այնուհետեւ մինչեւ
ներկան արդէն գոյութիւն ունին շատ հա-
րուստ եւ անընդհատ պատմական գրւածք-
ներ: Սակայն նորագոյն վերոյիշեալ ու-
սումնասիրութիւնները եկել են ճշգրելու,
լրացնելու եւ հարստացնելու մարդկութեան
քաղաքակրթութեան անցեալի պատկերը:
Այժմ մենք գիտենք, թէ եւրոպական կո-

ւած քաղաքակրթութիւնը ինչ հանգրւան-
ներ է ունեցել եւ ինչ եղանակաւ է կա-
տարելագործել: Այդ ուսումնասիրութիւն-
ները պարզել են որ համարեա թէ միա-
ժամանակ, Դրիստոսից մօտ 4000 տարի
առաջ Նեղոսի եւ Տիգրիս ու Եփրատ գե-
տերի հովիտներումն է ծագում առել մեր
քաղաքակրթութեան արշալոյսը:

Եգիպտացիները հիւսիսային Աֆրիկա-
յում եւ Սումերացիք ու Ակկադիներ կոչւած
ժողովուրդները Փոքր Ասիայի արեւելքում
խոշոր գետերի բուսցած ճոխ բուսական-
նութիւնից օգտւելով, թողնելով որսորդա-
կան եւ խաշնարածական աստանդական
կենցաղը, նստակեց են դառնում, սովո-
րում երկրի մշակել եւ երկրագործական
արտադրութեամբ իրենց կեանքն ապա-
հովել: Բնութիւնն ինքն է նախնական
մարդուն քաղաքակրթութեան առաջին
քայլերն անելու ճանապարհը ցոյց տալիս:
Ամէն տարի, աշնան արեւադարձին, Նե-
ղոս գետի հարաւում բարձր լեռների եւ
լճերի շրջանում, տեղատարափ անձրեւնե-
րի հետեւանով, մեծ քանակութեամբ ջրեր
են գոյանում եւ երկրագնդի ամեներկար
Նեղոս գետի հունով թափւում են Միջեր-
կրական Մովը, հեղեղի տակ առնելով մի
բարակ երկար շերտի ձգւած դաշտեր, գե-
տերի երկու կողմում: Դադարում են ան-
ձրեւները, նագած ջրերը նորից տեղաու-
րւում են գետի բնական հունի մէջ. իսկ
խոնաւութեամբ մանաւանդ ջրային տիգ-
մով ծածկւած դաշտերը, տորպիկ արեւի
տաք ճառագայթների ազդեցութեամբ,
ծածկւում են փարթամ բուսականու-
թեամբ: Նոյն երեւոյթը տեղի է ունենում
Եփրատ եւ Տիգրիս գետերի ընդարձակ հով-
տում, երբ զարնան արեւադարձին սկսում
են հալել պատմական Հայաստանի բար-
ձունքների հաստ ձիւնը շերտերը, որոնե-
ղից սկիզբն են առնում այդ գետերը եւ
լանալով այդ մասերի պարարտ սեւեռքը,
տանում ծածկում եւ հարստացնում են
Միջագետքի ընդարձակ դաշտերը եւ արա-
գահաս եւ ճոխ բուսականութեան յարմա-
րութիւն ստեղծում:

Այդ երկու երկրամասերում բնակու-
թիւն հաստատած ժողովուրդները, որոշ
չափով միմեանցից անկախ, հիմք են դը-
նում մարդկութեան քաղաքակրթութեա-

նը, ստեղծելով պետական կողմ, ժողովուրդների համակցություն օրէնքներ, արուեստներ և զեղարուեստ, մասնաւոր ճարտարապետութիւն և քանդակագործութիւն. ստեղծում են կրօնական բազմապիսի ըմբռնումներ, և մեծապէս զարգացնում գիւղատնտեսութիւնը, ռուգման բաւական բարդ սիստեմով: Իսկ ամենից զլիաւորը՝ զրհրի զիւտն են անում և սովորում բնութեան մէջ եղող հանքերը մշակել և օգտակար դարձնել:

Դարեր տեղ, զանգաղ բայց հաստատուն առաջ ընթացող քաղաքակրթութիւնը, իշխալ երկու վայրերում չի պարփակոււմ, որովհետեւ մի կողմից մթերքներ իր փոխանակութեան անհրաժեշտութիւնը սկիզբն է դնում հարեան ժողովուրդների հետ վաճառականական կապեր ստեղծելու, միւս կողմից ուրիշ աշխատանքին տիրանալու կամ ուրիշներին իրեն բռնութեամբ ծառայեցնելու ցանկութիւնը, փոխադարձ յարաբերութիւնների և պատերազմի աղբիւր ծառայելով, ժողովուրդներին չփան մէջ են դնում և միմեանցից սովորում են ինչ որ անյայտ էր:

Այդ եղանակով նոր ժողովուրդներ քաղաքակրթութեան մասնակից դառնալով, իրեւ աւելի թարմ և խիզախ դանդաճներ, տիրանում են ներքի ուսմանը և պատերազմներում նրանց յաղթելով, տիրանում նրանց երկիրներին և նոր աշխարհակալ պետութիւն կազմում:

Մօտ 1500 թուականին եփրատ գետի ափին հիմնւած Բաբելոնիա մայրաքաղաքին տիրանում է Ասորեստանի ժողովուրդը, որի նինուէ մայրաքաղաքը գտնւում էր նոյն Միջագետքի աւելի հիւսիսային մասում, կառուցւած Տիգրիս գետի ափին: Մօտ հազար տարի է տեւում այդ աշխարհակալ նոր պետութիւնը, արիւնեան ունենալով իրենցից աւելի հիւսիս արեւմուտք գտնւած ժողովուրդներին, նաև Ուրարտացիներին:

Ներկայական քաղաքակրթութիւնը ևս պարփակւած չ'միայն ներքին ափերում. վաճառականութիւնն ու տրապետութեան արշաւանքները նրանց ուղղեցին դէպի ասիական երկիրները. Պաղեստինի վրայով դէպի Սիրիա և դէպի Փոքր-Ասիա, և հետագայում նոյն Փոքր-Ասիան հանդէս բե-

րաւ ներկայատուի տիրող Հիւքսոս ժողովուրդները և Ներկայտուի ամինամեծ արշաւան Հեթիտական ժողովուրդին, մօտաւորապէս նոյն ժամանակներում, երբ Ասորեստանցիք սկսեցին իրենց տրապետական արշաւանքներն ընդդէմ Բաբելոնիայի:

Հեթիտներն ու Ուրարտացիք, որ իւրենք իրենց ճաղեր են կոչում, հին պատմական գրականութեան մէջ հազիւ են յիշատակւած, առանց կարեոր մտնրամասնութիւնների, մինչդեռ հրկուսն էլ ընդհանուր պատմութեան և մասնաւորապէս մեր երկրի անցեալի համար առաջնակարգ նշանակութիւն ունին: Նրանց թողած յիշատակարանները հուրպական ուսումնասիրութեամբ յայտնաբերուեցին. նրանց մեզ ժառանգութիւն թողած հիերոգլիֆանան և սկզբած արձանագրութիւններն ու գրւածքները նորագոյն հետախուզումների շնորհիւ են մատչելի դարձել և այդ երկու մեծ պատմական ժողովուրդների անցեալը մեր առաջ պարզել: Եւ որովհետեւ երկու ժողովուրդներն էլ հնում մրակից են եղել Ներկայտանքներին և Ասորեստանցիներին՝ սրանց յիշատակարաններում ևս բաւական հարուստ տեղեկութիւններ կան որ գալիս են լրացնելու տեղական հարուստ աղբիւրների թերիները:

Հեթիտական իշխանութիւնը աւելի հին է ուրարտականից. նրանց բնակավայրն էր Փոքր-Ասիան՝ Հայաստանի արեւմուտքում Հալլիս գետի և նրա մերձակայ երկրամասերում. գլխաւոր մայրաքաղաքն էր Հասեի, ներկայումս Բողազկոյ որտեղ պեղումների միջոցաւ ի յայտ են բերւած նրանց ստեղծագործութեան կարեւոր մնացորդները, անշուշտ հզօրագուհից աղւաւած. նրանք ստեղծել են իրենց գրերը և որ ընդհանուր քաղաքակրթութեան համար ամենաբնականն է, նրանց է վերագրւում երկաթի մշակութիւնը՝ մի քանի գիտնականների կարծիքով:

Ը. զարուժ Ասորեստանցիների թրծած աղբիւրների պատմական արձանագրութեամբ, սեպական գրերով անձնագրւած է որ 1115-1110 թ. թագաւորում էր Թեգլաթ Պալասար առաջինը: Սա էր որ արշաւելով դէպի հիւսիս, մտնում է Հայաստան. աՄի երկիր որ խիտ անտառներով էր ծածկւած և զորտեղ իրենից առաջ ոչ

մի թագաւոր չէր մտել: Կործանում է կուրիէ և Հարիւս երկիրները, տեղական աստուածներին գիրք վերցնում, նստեւ ընդհանրին, յափշտակում նրանց ստացածքը, իսկ գիւղերը հրդեհում, ապա մտնում է Նայիրի երկիրը, կռիւ մտնում 23 փոքր թագաւորների հետ, ջարդում բոլորին և հալածում մինչև Վան քաղաքը և ապա ստիպում իրեն հարկատու դառնալ: Իսկ նախաքրիստոսեան ութերորդ դարից նոյն Ասորեստանցիներին մօտ առաջին անգամ յիշուում են Ուրարտացիներ:

Յիշեալ դարից սկսած երկու ժողովուրդները, Ասորեստանցիք և Ուրարտացիք, փոխադարձ յաջողութիւններով, միմեանց դէմ շարունակում են պատերազմները, մինչև նախաքրիստոնէական վեցերորդ դարը, երբ արեւմուտքից Ուրարտացիների երկիրը ներս են խուժում և վերջնականապէս հաղթատոււմ Արմէններ-Հայերը, և մեր երկրին տալիս են իրենց անունը:

Էջմիածին

(1)

Ապա պատմական ասպարէզ է մտնում պարսկական նոր թարմ և պատերազմասէր ժողովուրդը և տիրապետում Բաքու-լոնիային, Ասորեստանին, Ուրարտացիներին ու Հեթանոսների երկիրներին, մինչև Եգիպտոս, մինչև Հնդկաստան, մի խօսքով ժամանակայ ծանօթ քաղաքակիրթ բոլոր երկրներին:

Պարսիկ Դարեհ Աքեմենեան թագաւորի Բեհիստունի բնական բարձր ժայռի վրայ փորագրւած սեպածե արձանագրութեան մէջ առաջին անգամ պատահում ենք Արմենիա անւանը: Ասել է վեցերորդ դարից, նախաքրիստոնէական, Հեթանոսների և օրանցից ուշ եկող Ուրարտացիների տիրապետութիւններին տէր էին դարձել Արմէնները, նոր ժողովուրդ, և ոչ պարսիկ թագաւորը և ոչ էլ նրանից յետոյ հինգերորդ դարու յոյն պատմագիր Հերոդոտը, նախկին տիրողներին չեն ճանաչում, այլ Արմէններին:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱԳԻՍՏՐՈՍ ԱՐՔԵՊՍԿ.

(Շարունակելի)

ԵԿԵՂԵՑԱՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ԿԵՍԱՐԱՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

ԵՒ ԻՐ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Ա.

ԺԷ. ԴԱՐՈՒՆ ՍԿԻՋԲԸ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՆԻ ՕՏԱՐ ՔԱՐՈՋԻՉՆԵՐ

Ուրբինեանց հարստութեան շրջանին՝ ազգին մէջ առաջին անգամ կը ծագէր կրօնական երկպառակութիւն մը, արեւմուտքէն եկած քարոզիչներու պատճառով: Յաջորդ դարերու քաղաքական պատահարները այնքան աննպաստ դասաւորուած էին որ Հռոմ երբեք մոռցաւ Արեւելքը կամ չկրցաւ անով զբաղիլ:

Օտար քարոզութիւններու հակազդելու ճիգերն ալ նոյն համեմատութեամբ տրկարացան Հայ եկեղեցիին մէջ:

ԺԶ. դարուն վերջերը սակայն կացութիւնը փոխուեցաւ:

Հռոմ դարձեալ ուշադրութիւն դարձուց արեւելեան ժողովուրդներու վրայ:

Գրիգոր ԺԳ. պապը (1572-1585), Յիսուսեանց բարեկամը եւ պաշտպանը, որ Տրիտենտեան ժողովին մասնակցող եկեղեցականներէն մէկն էր, երբ Կաթողիկ եկեղեցւոյ պետը դարձաւ, ուղեց կէտ առ կէտ գործարարել այդ ժողովին արշուժները: Իր գլխաւոր մտահոգութիւնն էր, միջոցներ գտնել վերստին Հռոմի հնազանդեցնելու: Աստուծոյ վերանորոգութեան հետեւանօք անկէ բաժնուածները: Սակայն քաղաքականութիւնը տկարանալու տեղ միտում

բարեբախտութիւն մշակել իսկ վտանգաւոր կը համարէ, չըջապատող ազգերու թշնամութիւնը հրաւիրելու տեսակէտով, չի մերժեր իսպառ Հռոմի պապին հրաւերը, այլ կ'ուզէ զայն ի նպաստ ազգին գործածել:

Այս թուղթին կցուած է գաւառներ թեան և հնազանդութեան կիզծուած թուղթ մըն ալ, նենգ միջոցներով եւ սպառնալաւոր խարդաւանքով ձեռք բերուած, որպէսզի 160 հաւագործուի (տե՛ս, Պալման, նոյն էջ 302-313, Դարանաղթի էջ 380-381):

Հռոմ երթալու հրաւերին, Ագարիա իր աթոռէն բաժնուին անկարելի համարելով ճշորովեցայ (ստիպուել) կ'ուզէ, ի յրեղել եւ ուղարկել ի յիւ անձին ճղել իմ գրով վկայութեանքին դիմ եղբայր վարդապետ Յովհաննէս եպիսկոպոսն հասկացող եւ փարզող եւ պարկեշտ վարով ձգնութեանք ի փոխընդ:

Իսկ Տոմարի ընդունելութեան համար սա շատ իմաստուն պատասխանը կուտայ: «Լեւանդակս եղոյց մեզ Պարոն Երեմ Սիդոնայ եպիսկոպոսն զդատնայ տալոյն եւ վասն նորոգման տուարից, եւ զպատահից. բայց մեկ միայն ոչ կարեմք խախտել յառաջ քան զայլ ազգիք, Համ ղէ առեալն զԵւթա շրջանէն քիչ միւսն ինչ առնել ըստ ֆրանց եւ ու յանձնի գիւղ, որ եւսն այսմ դաւաճել, արարաւ մեզ Վիկի գաւառնայ վարդապետ Յովհաննէս եպիսկոպոսն, որ ուսանիցի շա զայս տուարեղեմ, բայց մեր ազգին տուարեղեմ ուղարկեցիք, զի անեմքին ուսանիցեմք եւ մեկ լինիցիմք առաջիմքն, եթէ այլ գայցեն զհետ մեր»:

Ագարիայի այս առաջարկը հաճոյ կ'ուրեւայ Գրիգոր ԺԳ. ի. որ ինչպէս կը տեսնուի արդէն «նոր պատահար գեղեցիկ ի Հայոց լեզու» լինելու տուած էր: Ուստի իր հաստատած տոմարին գործադրութիւնը հրամայող կոնդակը և անոր բացատրութիւնները թարգմանել տուաւ հայերէնի Յովհաննէս քչ. Տէրգրիի եւ տպագրեց Հռոմի մէջ խիստ ծանօթ Dominici Basalt տպարանին մէջ, 1584 ին:

Այս տպագրութեամբ Գրիգոր ԺԳ. կ'ուզէր իր առմարին ընդունելութիւնը ապահովել. մինչ Ագարիա կաթողիկոս իր թուղթին մէջ աւելի մեծ բան մը կ'անկալէր Գրիգոր ԺԳ. ի հաստատելիք վարձարանէն և Հայոց լեզուի տպարանէն:

Գրիգոր ԺԳ. նեղմիտ բերվականցի մը, ազգային ինքնութիւնները սպանելու ծառայեցնել կ'ուզէր մամուլը եւ ուսումը, մինչ Ագարիա Արեւելքի մը պարզամտութեամբ բայց քաղաքակրթութեան հետաճուտ Հայոս մը եռանդով, կ'ուզէր Պապին բարեացակամութիւնը ծառայեցնել ազգային մեծ գործի մը, վսեմ գործի մը, որով Հայոց կրօնական եւ բարոյական վիճակը կ'ուզէր յեղաշրջել:

Ահա թէ ի՜նչ կ'անկալէր Ագարիա: Նախ գոհունակութիւն կը յայտնէ պապին որ Հայոց տուած է անկեղեցի եւ օրստան... եւ յետոյ մեկ դասաստն մի վասն ուսուցանելոյ տղայոց Հայոց եւ տուէր է (ես) շինել նոր պատահար գեղեցիկ ի Հայոց լեզու» կը յայտարարէ թէ «կու զրկենք այս գրովս զառաջնայ Յովհաննէս վարդապետ եւ եպիսկոպոսն մեզ փոխանորդ եւս առաւել կու ուղարկենք ի հետն զառաջնայ Գրիգոր աստիպալս քանի մը տղայով վասն ուսման ի դասաստն եւ աստուածաշունչ գրով մի Հայոց, վասնոր ի յանձնայն ազգս Հայոց, որ է շատ եւ բազում ճորով քէ գտի ի. աստուածաշունչ ընդ անհետ, եւ կու նստի զինն ԲՃ. կամ ԳՃ. ֆիլ (Փրիլին) մեկն եւ չի գտիչ, եւ յոյժ պիտանի եւ վարդապետն եւ հայրապետն եւ ֆահմանից: Դիտենք... որ բազում դրամ խաւճ կու լինի ի յայս պատկառ, բայց ապաւինելով ի քո աստուածոնորինն Երանութեան քո ի բազում շահս հոգեւորս, որ ստեղծ քո Սրբութիւնը անհետն մեր ազգին եւ այնոցին, որք վախճալին ուսանիչ զՀայոց լեզուն եւ ըզգիրն. նոյնի ունեն ապաւինելով ի քո Սրբութիւնը զայս շնորհս առաւել եւ ի յայս պատկառ կարէ ծառայել ասացաւ Յովհաննէս եպիսկոպոսն եւ Գրիգոր Սարկաւազ եւ Մարգո Անճնոֆ որիկ Արքայաւ, որ իւր հայրն հասկացող էր, բայց գրիգորն առաւել պատկառնի համար կուղարկենք, վասն որոյ յանձն տուեմ զնոսա քո Սրբութեանը քան որ կարեմք»:

Ագարիա ինչպէս կը տեսնուի կ'ուզէ Հռոմի պապին բարեյոժարութիւնը ի նըպաստ ազգին ծառայեցնել եւ շատ զժողովուրդէն բերուելիք գանձ մը ստանալ Պապը յորդորելով կատարելու հայերէն Աստուածաշունչին տպագրութիւնը, զոր Հայ կաթողիկոսները եւ պարսկաբնէրը իրենց սեպհական միջոցներով այն զժողով միջապային մէջ՝ ուր ապրել պարտաւորուած

էին երբեք կարող պիտի չլլային իրագործել:

Գրիգոր ԺԳ. Թերևս լրջօրէն ուշագրութեան ասնէր Հայ կաթողիկոսին խընդիբը, քանի որ Արեւելեան ժողովուրդները Հռոմի փարսիւր առաջնորդելու գաղափարով խիստ խանգաւառուած էր եւ ասոր համար Թերևս պատրաստ ըլլար տւելի զոհողութիւններ ընելու:

Սակայն Հայոց ճակատագիրը հոն ուլ իր գեբը կը կատարէ եւ Գրիգոր ԺԳ. կը միւռնի 1585 ին, առանց կատարելու Ազաւրիւ կաթողիկոսին առաջարկը:

Ո՛չ Հայոց վարժարանը կը բացուի եւ Ե՛ւ ալ Հայ Աստուածաշունչի տպագրութեան կը ձեռնարկուի եւ Ե՛ւ ալ Արեւելեան եկեղեցիներու հոգեւոր պետերը Հռոմ կը հաւաքուին:

Գրիգոր ԺԳ. ի անմիջական յաջորդները սակայն չեն զգործի շահագրգռուելէ արեւելեան խնդիրներով, ի մէջ այլոց Հայերով, որոնց մէջ կրօնական նպատակաւոր հրատարակութիւններ տարածելու ձեռնարկներ կ'ընեն Հռոմի մէջ Գրիգոր ԺԳ. ի ծաւլել տուած գիրքերէն օգտուելով:

Այս ջանքերը եւ աշխատանքները հուսկ ուրեմն կ'ստանան կանոնաւոր արշաւանքի մը ձեւ գէպի արեւելեան քրիստոնեաները: Գրիգոր ԺԵ. (1621—1623) 1622 ին կը հիմնէ կրօնական մեծ կազմակերպութիւն մը «Բերթալաֆ ֆիդէ»ն կամ «Հաւատոյ տարածման ժողովը», իսկ իր յաջորդը Ուրբանոս Ը. (1623—1644) այս հաստատութեան կը կցէ 1627 ին զպրոց մը, քարոզիչներ պատրաստելու համար, եւ բազմալեզուեան տպարան մը այս քարոզչութիւնները գիրքի եւ գիրքի միջոցաւ ալ տարածելու համար:

Բրորականաւոր նպատակն էր տարածել կաթողիկոսութիւնը հեթանոսներու մէջ, նոյնպէս նաեւ ջնջել «հերետիկոսութիւն»ը եւ «հեթանոս»ները քրիստոնեաներու մէջ: Այս կարեւոր հիմնարկութիւնը քարծրագոյն ասեան մըն էր որուն կը հպատակէին աշխարհի չորս կողմը տարածուած բոլոր միսիոնարութիւնները: Անիկա կը զրկէր առաքելական յաջորդները «հերետիկոս» եւ «հեթանոս»ողոյ երկրներ»՝ քրիստոնեաները դաւանափոխ ընելու համար:

— Հռոմի՝ այս նոր կազմակերպութեան

Հայոց վրայ ուշագրութիւն դարձնելու պատճառ եղաւ Պօղոս Ե. պապին կողմէ Պարսից Շահ Աբաս Թապաւորին դրկուած դեպքանը՝ Պօղոս Ձիտտապիւնի բռնութիւններ, որ իր դեպքանութեան միջոցին (1615) այսցելեց Նախիջևանի Ռենիթոններու անշնջացած միաբանութեան եւ Մաթթէոս Ե. բազմոս եպիսկոպոսին մահէն յետոյ նոյն գաւառին եպիսկոպոսութիւնը ստանձնեց 1621 ին (տե՛ս, Բաճաւէր 1899, էջ 219): Իր պաշտօնավարութեան շրջանին (1621—27) ոչ միայն գրական աշխատութիւններ ունեցաւ, այլ նաեւ կրթական գործունեութիւն: Խնդրեց Գրիգոր ԺԵ. Պապէն որ Հայ առօրէ կրթութեան համար զպրոց մը հաստատուէ (1622) (տե՛ս, Պաթաւիէն հայերէն գրութեան, 1905 Վինետիկ, էջ 101):

Գրիգոր ԺԵ. այս առաջարկը ընդունելով Միլաներայի վտնքէն գիտնական Գրիգոր Ուրբինոս անուն անձի մը յանձնեց այդ վարժարանին հիմնարկութիւնը եւ տեսչութիւնը, բայց ասիկա կըր գէպի Հայաստան կը ճամբորդէր կողպտուեցաւ եւ չկրցաւ երթալ Նախիջևան: Իբր տեսչի իրեն տեղը կարգուեցաւ Հայագոյ Ռենիթոն Յովհաննէս Դոմիթիկոս Նազարեան որ յաջողեցաւ զպրոցը բռնալ, բրորականաւոր 3000 ֆր. տարեկան նպաստով:

Պօղոս Բոլոնիացի որ կ'երեւայ թէ մեծ եռանդ ունէր մինչեւ հռոմէոք աշխարհներ, Սմերիկա եւ Հնդկաստան (Ձա՛մ. Գ. էջ 527—528) կը ճամբորդէ հանգանակութեան համար, եւ զարծին Սպանիոյ մէջ կը վախճանի (1627) իր ջանքով հաւաքուած գումարով Հռոմի մէջ Հայոց յատուկ վարժարան մը բանիլ կտակ ընելով: Իր այս փափաքը կարելի չլլալով իրագործել, որոշուեցաւ նոր բացուած Ուրբանեան վարժարանին մէջ պահել որոշեալ թուով Հայ ուսանողներ, որոնք բնական է թէ պիտի պատրաստուէին բրորականաւոր գործին:

Բրորականաւոր հաստատութեան յաջորդ տարին (1623) իսկ կը տպագրուի չըռոմի մէջ Եւգլինէոս Գ. Պապին ձեռնարկեալ ժողովին տուած կոնդակը՝ սա խորագրով. «Միաբանութիւն Հայոց բոս Հռովմայ տարբեր եկեղեցոյն, վասն պարզաբանութեան նոյն օրինակն, եւ օրն խորհրդոյ տարբեր եկեղեցոյ եւ այլ եւս բազում տարբեր խորհրդոյ, որ եղել Բրամանոֆ Էւանգելիոյ չորհրդոյ

սուրբ փափին ժողովն Ֆիաւրենցոյ, քուին 1439: Եւ հրահանաւ արքայն Գրիգորիոսի հնգհասանկերոյի սուրբ փափին, այլ եւ սուրբ ժողովոյն որ փան հաստատութեան հաւատոյ են կարգեալ կապեալ եղել: Քուին ՌՈՒԳ (= 1623) օ:

Բորբաղանտան տպել կուտայ նաեւ այս ոգիով ուրիշ գործեր:

Բայց անոնց մէջ մասնաւորապէս կ'արժէ շեշտել հատ մը որ ուղղակի Հայ եկեղեցին կը հարուածէր:

Էջմիածնայ Մեքիսիդեկ կաթողիկոսը Հոռոմի Պօղոս Ե. պապին աւղած էր հպատակութեան թուղթ մը որ սփախն տուեր պատկազ գրոյ եւ յուղարկուէր ի ի Լեհ, նոյնպէս յաւենայն ճեղին, թե Հայք ի մեր հաւատն են եկերո:

Ուրեմն ուղղակի Հայ եկեղեցիին դէմ բացուած էր պայքար մը, ուժգին թափով մը:

Հոռոմ իր քարոզչիներու միջոցով որոնք ծանօթութիւններով ու գիտութիւններով զինուած էին եւ տպագրութեան պէս գերազանց միջոց մըն ալ տրամագրելի աւանդին, կը սպառնար Հայ եկեղեցին իր օրրատէն, իր կեդրոնին մէջ գարնել:

Հայ եկեղեցին իրեն սպառնացող այս վտանգին դիմագրաւելու համար Ժ' ռենէր միջոցներ եւ Ժ' ալ ձեռնահաս ու կարող վարիչներ:

Երբ Հոռոմ այսքան ոգեւորութեամբ կը զբաղէր Հայ եկեղեցիով, Հայ եկեղեցւոյ կեդրոնը Էջմիածին, անտանելի գրութեան մատնուած էր, մասնաւորապէս տիրող քաղաքական վիճակին եւ ամենայն Հայոց կաթողիկոսութեան աթոռին վրայ իւրաքուր յաջորդող առհասարակ անձեռնադաս աթոռակալներուն պատճառով, որոնք յաճախ աթոռը կը գրուէին աթոռակցութեամբ եւ ոչ ընտրութեամբ: Երկիրը կը կուխտուէր եւ կը կողպուուէր շարունակ բանակներուն կողմէ, որոնք միշտ հարստահարութիւններով, հարկապահանջութիւններով եւ բազմապիսի կողոպուտներով ծայրագոյն թշուառութեան կը մատնէին Հայաստանի բնակիչները:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսները այս անտանելի պայմաններուն մէջ միայն իրենց աթոռին գոյութիւնը պահպանելու հետամուտ էին եւ գրեթէ թափառիկ կեանք

մը կ'ունենէին բռնակալներու ձեռքէն խոյս տալու կամ նպաստներ հաւաքելով կեղեքելիներու անկուշտ որկորը լեցնելու համար:

Էջմիածնայ մէջ մտաւորական շարժում 1441 էն, այսինքն աթոռին իր նախկին բնակավայրը գառնալէն յետոյ, կարելի չէր եղած ստեղծել եւ անոր տալ ազգային հոգեւոր եւ բարոյական կեդրոնի մը ճշմարիտ դերքը:

Աթոռը այս անկեալ վիճակէն բարձրացնելու եւ ազգային ընդհանուր վերածընդենդեան նպաստելու գաղափարը հազիւ թէ տածած են հազուադէպ կերպով աւսման ճաշակը առնող քանի մը կաթողիկոսներ որոնք Էջմիածնէն հեռու, գաւազան վանքերու մէջ պատրաստուած էին:

Աթոռին Էջմիածին տեղափոխութենէն (1441) մինչեւ Մովսէս Տաթևացիի ընտրութիւնը (1629) իրարու յաջորդող բազմաթիւ կաթողիկոսներէն եւ ալ աւելի շատ թուով աթոռակիցներէն շատերը սին յոյսերով օրորուեցան եւ Հայ ազգին անխորտանջանքներուն վերջ տալու միակ միջոցը կարծեցին քրիստոնէայ Արեւմուտքի օժանդակութիւնը, եւ անոր գիմեցին:

Ստեփանոս Սալմաստեցիի (1545 - 52 Յունիսի 14) Միքայէլ Սեբաստացիի (1545-1576 *), Ստեփանոս Առնշեցիի (1557-1668), Թադէոս Բ. ի (1571 - 1583) փորձերը պերճախօս փաստեր են Հայոց Արեւմուտքէն սպասած ակնկալութեան:

Սակայն կաթողիկ կղերին ընթացքը առիթ մը եղաւ օր Հայերը ինքնագիտակցութեան գան, եւ ազգային մտաւոր վերանորոգութեան համար աշխատին, թէ՛ օտար բորբականտին դէմ զինելու համար եւ թէ՛ ազգային ներքին վերածննդեան նպաստելու համար:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսութիւնը դարձնելու համար ի վիճակի, մաքառելու համար օտար բորբականտին դէմ, Զուգահե՛յցիք — վաճառական եւ բանգէտ դասակարգին ներկայացուցիչները — փորձ մը ւրին, եւ 1603ին աթոռ բարձրացուցին Սեբաստիոն վրդ. Ուռալեցիին, ժամանակին ամենէն զարգացած կղերականներէն մին, Հայոց կաթողիկոսութեան ամենէն նսեմացած մէկ պահուսն — երբ Դաւիթ Վաղարշապատեցիի պէս անտարբեր եւ անձեռնդաս եւ Մեղքեսեղեկ Գառնեցիի պէս ապիկար ու

դիտացած եւ անկէ հաւանօրէն Սիւնիաց շրջանակին իշխան կարգուած՝ Զուգայեցի Հախնազարի որդի Հայկապն իշխանին, որ կերեալ թէ սիրող մը եղած է ուսմանց եւ դպրութեանց:

Ակտւած շարժումը շարունակուեցաւ եւ զարգացած եկեղեցականներէն անոնք որ կրցան զիրք մը գրաւել, տիրող խայտառակութեան դէմ պայքար բացին:

Առոնցմէ մին էր Գրիգոր Կեսարացի, Սրապիոն Ուռապեցիի բազմաթիւ աշակերտներէն երիցադոյնը, որ Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան աթոռը բարձրանալէ յետոյ պայքարեցաւ բոլոր լատինամտեալութուն, մասնաւորապէս անբարեխիղճ ու անարժան Միլիթիսիկի կաթողիկոսին եւ անոր գաղափարակիրներուն հետ, միեւնոյն ատեն ցոյց տալով Արեւմտեան Հայոց մէջ մտաւորական շարժման նախակարապետը Ըլլալու ձգտման:

Թիբեաւ շատ աւելի կարեւոր արդիւնքներ պիտի ցոյց տար եթէ քաղաքական ղէպքեր ու մտնականց իր անձին դէմ հաւածանքն ու պայքարը չմղուէր սոցեալ ու վարձկան կղերին կողմէ:

Իսկ Մայր Ռթոռի գրութեան վերջ տալու եւ էջմիածնոյ վերանորոգիչը հոնդիսանալու փառքը պիտի վիճակէր Սրապիոնի կրտսերազոյն եւ Գրիգոր Կեսարացիի երիցադոյն աշակերտ Մովսէս Տաթեացիի, որուն համար Խաչատուր վրդ. Կեսարացի, իրաւամբ կ'ըսէր. «Երկին Լուսաւորիչ եղեւ Հայկազուն սնոյս, նորոգելով զՍուրբ Էջմիածին եւ զեղծնալ կարգս մեր, որ ի թուլութենէ յտալեցնցն»:

Ա. ԱԼԳՈՑԱՃԵԱՆ

(1)

(Շարունակելի)

ԽՈՐՀՈՒՐԳ ԵՒ ԽՕՄԳ

Առաւօտը օրումն երեսասարդութիւնն է. ամեն ինչ աւելի քաւո՜ւ աւելի ծխողոյն՝ աւելի դիւրին է հոն. ինկվինիսիս աւելի զօրաւոր՝ աւելի տաւալայի կ'զգանք այն միջոցին մեր կարողութիւնները ու՛շ աւելի մերթնն են: Պե՞տ չէ կարճել այդ ժամանակը, ու՛շ ելնելով, կամ անարժան զբաղումներով եւ դասակ խօսակցութիւններով. կենսինի իսկանլիքն է ան: Ընդհանրապէս, իրիկունը օրումն ծնորթնուն է:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

Անցեալ Յունուար ամսուան ընթացքին, Ս. Արթուրոյ Յնօրէն Ժողովը վեց անգամներ ի նիստ գումարուեցաւ իբրեւ վարչական Մարմին, Կրօն. Դեր. Առեւտր. Երեք անգամ, իսկ Ռեսուրս. Խորհուրդը՝ եօթն անգամ:

● Շր. 28 Դեկտ. 1935. — Երեկոյին, Ժառանգաւորացի սրահին մէջ Պ. Յակոբ Օշական բանաստեղծ, նիւթ ունենալով ընդհանուր եւ ազգային գրականութիւնը:

● Կիր. 29 Դեկտ. — Ս. Գառաբաղը մատուցուեցաւ Ս. Յարաւթեան մեր վերնամաստան մէջ, ուր քարոզեց Տ. Սեբեդէի վրդ., ցոյց տալով հաստքի եւ փորձութեան դերը մարդկային նկարագրի կազմութեան մէջ:

— Կէսօրէն վերջ տեղի ունեցաւ Պր. Շահան Պերպերեանի կազմակերպած համերգը, իբրեւ նախերգանքը Ե. Ք. ի մեծ սրահին մէջ գալ տալու Ըլլալիք կատարուեցողին մը:

● Բշ. 30 Դեկտ. — Եւսեբիակ Տ. Գարեգին Սրբազան վերադարձաւ Պերմէսէ:

— Գիրերը մեռած էր աշխատաւոր միաբան. ներքէն Անտիօքացի Գեորգ պապա Մերմեքեան. թաղումը կատարուեցաւ այսօր:

● Դշ. 1 Յունվ. 1936. — Ի սկիզբն տարւոյս, մեր վանական ընտանիքին անդամները, այսինքն հռօքնակոյ ռուս վանականք են ընդամենը 113, որոնց 3ը՝ պատրիարք եւ եպիսկոպոսք, 30ը վարդապետք, 7ը՝ սարկաւազք, 31ը Ժառանգաւորք, 6ը՝ ուրարակիրք, 22ը աշխատաւոր միաբանք, 12ը մայրապետք 2 հիւր եկեղեցականք: Առոնցմէ դուքս են Դիւանի պաշտօնեայք՝ 4, ուրիշ պաշտօնեաներ՝ 5, Ժառանգաւորաց եւ Բնաշխարհի արտաքին ուսուցիչք՝ 7, Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանի ուսուցիչք՝ 5, Մանկապարտէզի ուսուցչուհիք՝ 6, Տպարանի պաշտօնեայք՝ 8:

● Եշ. 2 Յունվ. — Եւսեբիակ Տ. Գարեգին Սրբազանի վաղը մեկնումին ամիսին, Ս. Գառաբաղը պատուոյ թէյասեղան տուաւ այս իրիկուն, տպաւորիչ ուղերձներ եղան Ս. Գառաբաղէին եւ Եւսեբիակ Սրբազանին կողմէ:

● Բշ. 3 Յունվ. — Տ. Գարեգին Սրբազան մեկնեցաւ. ամբողջ Միաբանութիւնը յուզարկ իշաւ վանքին դարպասը. Տ. Մեքսիկա Սրբազան եւ ուրիշ վարդապետք ինքնաշարժերով յուզարկ դպրի մինչև Լիւզ, ուր Ն. Սրբազանութիւնը շուրջակայք մտաւ ղէպի Գահերէ:

— Ս. Գաորիարքը կէտրէ վերջ Ղպտոց վանքը ներկայ գտնուեցաւ թէյասեղանին՝ որ արուեստագետ էր պատիւ եղբայրութիւն ներքէ Հիւպատոսին, որուն այցելած էր երէկ:

● Եր. 4 Յունիւ. — Տ. Գէորգ Վրդ. մեկնեցաւ Յոպլէ, վաղը քարոզելու և պատարագելու համար: — Իրիկունը գրական երեկոյթ ժառանգաւորաց վարձարանի մէջ:

● Կիր. 5 Յունիւ. — Ս. Գաորարքն ի Ս. Հըրեշտակապետ, ուր քարոզեց Տ. Եղիշէ Վրդ. իշուսեղեցեց երկուստեք զնախապարտ իւր Սաղմառին խօսքը բնարան առնելով բացատրեց թէ երկուստեքը այն ատեն միայն կրնայ իր ծաղիկ կեանքին շնորհքները արդիւնաւորել երկանիկ կեանքի մը պտղաբերութեամբ, երբ Աստուծոյ խօսքը ընէ ուղիղ իր գործերուն:

— Լանդուեցաւ Տ. Սմբատ Սրբազանի մահուան մատուցող տարիելիցին առթիւ կատարուեցաւ Հոգեհանգիստ. յետոյ Ս. Գաորիարք Հոր առաջնորդութեամբ ամբողջ Միաբնակութիւնը զնայ գերեզմանատուն, աղօթել իր հոգաւորին առջև:

— Իրիկունը եղան շնորհալուստեան և մեծանահգէտ նախատեսակ ի մայր տանարին, վաղուայ Գաւթի և Տեառնիցի տոնին առթիւ. որ տոնն է Ս. Աթուշոյ:

● Բշ. 6 Յունիւ. — Գաորարգեց Տ. Մկրտիչ Սրբազան և քարոզեց ըստ աւանդ պատշաճի: — Ըստ սովորութեան Ս. Գաորիարքը Վճռոք ի բարձունքի ատեն և մինչև Վերիտառ Աստուած մերթիւ վերջը գլխատաւարուած կեցաւ առաքելական աթոռին առջև, եւ ընդունեց Միաբնակութեան և առանձնապէս շնորհաւորութեան արտայայտութիւնը:

— Աւագ Թարգման Տ. Ղազարի Վրդ. և գիւտնապետ Պ. Գ. Նուրբան Բեթլիսէի միջոցին, վաղը Յունաց Ծնունդի տոնին ներկայ լինելու համար:

● Գշ. 7 Յունիւ. — Ս. Ստեփանոսի տունը պաշտուեցաւ հանգիստաւորապէս. սարկաւադունք և սուրբապիղք վայելչութիւն պանծացողին իրենց նախատիպարին յիշատակը: Ս. Գաորիարքը քարոզեց:

● Գշ. 8 Յունիւ. — Ս. Գաորիարքը անաղապան թափօրով, և ընդերսկցութեամբ Տ. Մեթոք Սրբազանի և ուրիշ վարդապետաց, շնորհաւորութեան զնայ Յունաց պատարագարանը, ուր պատուով ընդունուեցաւ Պատ. Տեղապահէն և Սինդոգէն. երկուստեք ուղերթներ: Տ. Մեթոք Սրբազան յետոյ դնաց Ղպտոց, Ասորաց և Հապլէաց: — Ս. Գաորիարքը կէտրէ վերջ այցելեց Թուսաց Արքեպիսկոպոսին:

● Եշ. 9 Յունիւ. — Ս. Գաորարքը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Գիտրոս վերնամատարն մէջ:

● Բւր. 10 Յունիւ. — Վաղուան Որդուց Որոտման տոնին առթիւ մեծանահգէտ շնորհալուստեան և նախատեսակ ի Մայր Տաճար:

● Եր. 11 Յունիւ. — Գաորիարքական մեծա-

շուք պատարագ Ս. Գլխադրի սեղանին առջև, Ն. Ամենապատուութեան քարոզը կ'երեւի Սինդոգայ թիւին մէջ: Յետ Ս. Գաորարգի՝ երբազարձ թափօր Ս. Խաչափայտի: Ընդունելութիւն պատարագարանի մէջ:

● Կիր. 12 Յունիւ. — Ս. Գաորարքը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, ուր քարոզեց Տ. Տիւրայր Վրդ. տառն միանգամայն առաւելի վրայ. Բացատրեց թէ Աստուած ամէն մարդոց շնորհներ տուած է իր ծնէ, ու ամէնուն պարտքն է իրենց կեանքի ընթացքին այնպէս մը շահաւորել զանոնք, որ տնայ արգիւնքը օգուտներ յառաջ բերէ կարելի եղածին չափ ընդարձակ շրջանաւոր մէջ:

● Բշ. 13 Յունիւ. — Այցելեցին՝ Սուրօպարայի հոլանտացի բժշկիկներէն արհեստաւոր Տօթթ. Բորք, որ տեղւոյն հայոց յարգանքի օգնչոյնը բերաւ, եւ Յոպլէի Տրանտական Հիւպատոսը:

— Երեկոյն, Հին Տոմարով Ամալիբոյի առթիւ Միաբնակութեան և աշակերտք այցելեցին Ս. Գաորիարք Եր, որ յորդորական խօսքերէ վերջ, նոր տարւոյ օրացոյցները բաշխեց: Երեկոյն տարեմատի զգրուեցական հանդէս եղաւ ժառանգաւորացի մէջ:

● Գշ. 14 Յունիւ. — Ամանոր ըստ Հին Տոմարի. Ս. Գաորիարք Հայրը քարոզեց երեկոցեայ մէջ: Ս. Գաորարգէն վերջ Գաորիարքարանի մէջ հանդիսական գումարում մը տեղի ունեցաւ. Տ. Մկրտիչ Սրբազան շնորհաւորական ուղերթի մը առթիւով տեսութիւն մ'ըրաւ անցած տարւոյն վրայ. Նուպար Սարկաւագ և Սրբոց Թարգմանւոյց վարձարանէն երկու օտներ ուղերթները բերին: Ս. Գաորիարքը օրհնութեամբ և հայրական իրավով պատասխանեց և երեք հարիւրի մօտ շնորհաւորողներուն յայտեց Յոպլէի ընտիր նարինչներէն: — Բարձր Գոմիսէրին ներկայացուցիչները, կառավարական անձներ, հիւպատոսներէն օմանք գրութեամբ, շատեր անձամբ, իտալ երեւելիք հալլի շնորհաւորեցին Ամանորը:

— Տ. Սինո Վրդ., որ Ամանորի առթիւ պատարագ և քարոզել գացած էր Յոպլէ, վերադարձաւ:

● Եր. 18 Յունիւ. — Մեր Ծնունդի ձրագալուցի առթիւ, Ս. Գաորիարքը եւ Միաբնակութեան ըստ սովորութեան, հանդիսական թափօրով, և առաջնորդութեամբ անդի. Կեծիւնաւորք սպաններու ժամը 9 ժին մեկնեցան Բեթլիսէ, ուր հասան 10 ժին: Կէս ժաման, ընդհանալ եկած էին Բեթլիսէի երեք աղգալք թագապետները և քաղաքապետական ժողովը. քաղաքին սահմանադրին վրայ կը սպասէին չորս ձիաւոր ոստիկաններ եւ իրենց սպան, բորեք թափօր առաջնորդեցին մինչեւ Ս. Ծնունդան տաճարին մեծ հրապարակը, որ զեղեցիկ օգին պատճառաւ լիքն էր հայոց և օտարներու բազմութեամբ: Սրբազան Գաորիարքը հոգի իրիւրուեցաւ տեղւոյն կառավարիչէն, հրամանատար

բէն և քաղաքայեան և մեր վանուց տեսուչ Տ. Սուրեն վարդապետէ, որ կնդրուկ և վարդապետը ներկայացուց, և ժառանգաւորներէն, դպիրներէն և չայ արիներու խումբէն, վայրկեան մը վերջ խորհուրդ մեծը թուելը կը հանէր Դաւիթ քաղաքը, զանգերու զօղանշին հետ: Թափօրը ելաւ Տեղաբարձի արանը, ժամը 1.30ին չորսշափաւուով իշուսը Ս. Ալբրէ Յիսող արտաքին սեղանին առին և կատարուեցաւ երեկոյի ժամերգութիւն և ձրադալոյցի ո. պատարագ, որու միջոյն, ըստ աւանդական սովորութեան, Աւետարանն ու Հաւատաւքը կարդացուեցան նահապետական արարեքէն լեզուով: — Ս. Պատրիարքը յետոյ գործաւ նրուստալէմ, իսկ Տ. Մեհրդ Սրբազան, Միարանութեան ի գլուխ, մնաց Բեթլեհէմ, նախագահեց գիշերային ժամերգութեան և ո. պատարագին, և յետոյ կէս գիշերէն վերջ, Ս. Ալբրէ վրայ մատուց օրուան հանդիսաւոր պատարագը. կատարեց չորսնէքը, եւ քարոզեց՝ քրիստոնէական բարոյականի դասեր հանելով միջնդեան տեսարանէն: — Անդին, նրուստալէմ մէջ ևս հանդիսաւոր անցաւ տունը, զոր քաղաքացիք ազնիւ զօլորեն փառաւորեցին իրենց ընտիր երգեցողութեամբ: Ս. Պատրիարքը քարոզեց ևս Տ. Մկրտիչ Սրբազան կատարեց չորսնէքը: — Առաւօտեան ժամը մին վանք հասաւ Բեթլեհէմի թափօրը, զխաւարութեամբ Տ. Մեհրդ Սրբազանի, և ուղղակի ելաւ Պատրիարքարանի Դաւիթը, խորհուրդ մեծի օրհներգութեամբ: Ս. Պատրիարքը կիմաւորեց զիրենց, զոյնին խօսքով ևս շնորհաւորական օրհնութեամբ: — Մինչև կէս օր ընդունելութիւններ եղան:

● Բշ. 20 Յունի. — Մեհրդ Սրբազան ո. պատարագ, Ս. Պատրիարքը քարոզեց Մայր Տաճարին մէջ, ժամը 9ին սկսեալ շնորհաւորական այցի եկան յալօրգարար Լաւրանի Ս. Պատրիարքը իրեններով, Յունաց Ս. Տեղապարճ՝ Բիւրգի և Միարանութեան ներկայացուցիչներով, Ֆրանկիսկեանց մեծաւորը՝ առաջիկայից ժողովով, Աստրիք, Ղարիք, Ս. Գուսնի ննջման գերմանական դրացի վանքին մեծաւորն ու միարանները, չայ և Յոյն կաթողիկ հոգեւորականները, հայրն:

● Դշ. 21 Յունի. — Առաւօտեան, խոր տրիստիան մէջ իմացուեցաւ վեհ. ձօրք եւ թագաւորին ժանդ, որ տեղի օւնեցեալ էր անցնող գիշերուան ընթացքին: — Ս. Պատրիարքը անմիջապէս հրամայեց կէս պարզել զրօշը Պատրիարքարանի վրայ, յետոյ Բարձր Գուսնիին ապարանքը փութալով, ստորագրել ցաւալցութեան տոմարին մէջ: Ապա ընդունեց հանրածանոթ անդիպացի Գ. և Տիկին Գարոյի այցը: — Հապաղէջ այցելեցին այսօր:

● Դշ. 22. Յունի. — Տ. Զգոն վրդ. դարձաւ Յոսպէէ, ուր քացած էր պատարագիւ և քարոզել Ս. Մնեղեան առթիւ:

● Յշ. 23 Յունի. — Ս. Պատրիարքը հեռաբաւ խնդրեց Լոսնոնի արքեպիսկոպի Լորտ անձ-

նական քարտուղարէն՝ իր և Միարանութեան և ժողովրդեան ամենայնապալից ցաւակցութիւնը ներկայանցնել վեհ. Մայր Թագուհիին, Թագաւորին և արքայական ընտանեաց:

● Ուր. 24 Յունի. — Ս. Գաղաթիւ քաղաքական գերման Գաղաթիւն զլիսաւոր չովիւր օւրիշ հովիւր մը հետ շնորհաւորական այցի եկաւ Ս. Պատրիարքը չօր:

● Շր. 25. Յունի. — Տ. Գեղորդ վրդ. Անդրյորդանան մեկնեցաւ Խաչիկ օրհիւ հետ, իսկ Տ. Տիրայր վրդ.՝ Գաղա, Արմենակ օրհիւ հետ. Ս. Մնեղեան տունը պաշտելու համար: — Տ. Տիրան վրդ. վերադարձաւ չալեպէն, ուր քացած էր չարաք մ'առաւ, իր մնողաց մօտ:

● Վր. 26 Յունի. — Ս. Մնեղեան ութօրէքի առթիւ շնորհապատճ ի Ս. Յարութիւն և հովիւ կողոտական պատարագ Ս. Գերեզմանին վրայ: Տ. Մեհրդ Սրբազան մատուց օւրը պատարագը: Ս. Պատրիարքը քարոզեց օրուան տօնին վրայ և հանգ. վեհ. Թագաւորին մահուան առթիւ: Ս. Գերեզմանին առջև կատարուած անուանակոչութեան խորհուրդէն հանելով մահէն չնչնառը անուաններուն մօտմօտը, իրեն աշղպոսի անուն մը ներկայացուց նահ հանգ. ձօրք Եւր, զրուստիւն ըրաւ անոր բարձր արքայներէն: Եւ վերջացուց մաղթանքներով անդիպական փառապանծ դահուկ և մեծ պետութեան համար: — Ապա թափօրով դարձանք Պատրիարքարան, ուր կատարուեցաւ աւանդական տնորհնէքը և Ս. Աթոռայ բարութեանց օրհնութիւնը: — Տ. Շրանորք արեղայ դարձաւ Յօսպէէ, ուր քացած էր պատարագիւ և քարոզել:

● Դշ. 28 Յունի. — Ս. Պատրիարք չայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Կիրեղ վարդապետի և Տ. Շնորհք արեղայի, այսօր անդիպական Սէնդ ձօրք մայր եկեղեցիին մէջ ներկայ գտնուեցաւ հոգեհանգստեան հանդիսաւոր պաշտմունքին: Ս. Պատրիարքը անգիշտեալ ճիշդ այն ժամուն, երբ Լոնտոնի մէջ տեղի կ'ունենար հանդուցեալ վեհ. ձօրք Թագաւորին յաղարկաւորութիւնը: Լոնէին մեծ բաղմունքին ընտրեալ ամենազգի ժողովրդեան, Բարձր Գուսնիքը, կատարական պաշտնէութիւնը, Հիւպատոսական մարմինը, Ս. քաղաքին բոլոր կարեւոր հաստատութեանց և բարձր դասուց ներկայացուցիչները, Արարդութիւնը կատարուեցան յոյժ պատկաւաղութեայնութեամբ: Ս. Պատրիարքը չայրը և Յունաց պատր. Տեղապարճ, հայերէն և յունաբէր լեզուներով հանգստեան աղօթքներ կարդացին:

● Դշ. 29 Յունի. — Ս. Պատրիարքը արքայի լորտ անձնական քարտուղարին ուղղութեամբ հեռագրով բարեմաղթական շնորհաւորութիւններ ներկայացուց ն. վ. Եղեարթը, Թագաւոր կայսեր, իր զահակութեան առթիւ:

«ԵՐԱՆԻ ՈՐ ՈՒՆԻՅՑ ԳԵՇԱՏԱԿ Ի ՍԻՈՆ»

Օրհնութեամբ եւ խորին շնորհակալութեամբ կ'աւանագրեմք անցեալ 1935 թաւոյ ընթացին տուած հետեւեալ բարեօրակամ եւ բարեպատեալ մուէրները.

1. **Լուսարարպետ Գեր. Տ. Մեղրոյ Ս. Եպս. Նշանեան** երկու զեպկերս ապակեղաւամ **Նուիրած է Ս. Աթոռոյ Նորակազմ Թանգարանին:**
2. **Գահիրէի պատ. ազգայիններէն իր բարեգործութիւններով ծանօթ ազն. Տիար Յակոբեան Գեներալեան** ընտրի Ռասիօ յը **Նուիրած է Ս. Աթոռոյ Ժառանգաւորաց վարժարանին եւ Ընծայարանին:**
3. **ձեզիրարեան (Լիբանան) Արեւմտեանցի Տիար Գէորգ Պարոտեան**՝ Մէկ մանեակազոյն դուրսի սեղանի ծածկոց ուկերէյ օրդանեմով:
4. **Այնթապցի Տիկին Եմիլե Սահիբեան**՝ Մէկ ինքնաձեռագործ Աւետարանի բռնիչ:
5. **Տիգրանակերտցի Տիկին Թադւազի Գարասաղբեան**՝ Ս. Աստուածածնի պատկերին համար մէկ սպիկ զարդ եւ մէկ վարդազոյն արքայաձ կորիւնուրայ:
6. **Եզկաթցի Տիար Համբարձում Թադաւիլեան**՝ Նեղ ու երկար մէկ կարկես:
7. **Մերիեցի ալրի Տիկին Մարի Մ. Յակոբեան, Ի յիշատակ իր վաղամուկ Յակոբ Բողեկին**՝ Ս. Գլխաղրի համար 12 ճապակալներով եւ իր ձուածն պատուանդանով ամաղապիկնէ մէկ աւանակ:
8. **Ազէլէն փոքրիկն Խաչատուր Գառպարեան**՝ Մէկ սպիտակ frock կորիւնուրայ:
9. **Գանիացի Տիկին Վերսիկ Գալեան**՝ Եզերներ մեծախով եւ սակերելով անեղնագործուած մէկ Աւետարանի բռնիչ:
10. **Աղբջանդրիայէն ժառանգի Տիկին Եւա Խնէկեան**՝ Եմնեան Ս. Այրի սեղանին զեղնազոյն կատի վրայ անեղնագործուած մէկ ծածկոց:
11. **Երուսաղէմացի լատինադասն Մ. Ռիէն Ռիշա**՝ Ս. Գլխաղրի իր օտեկան ճուէր երկից՝ 50 բալթ մօմ եւ 3 1/2 թիթեղ ձեր:
12. **Տապիքաբարսիւրացի Տիկին Բերուզ Եարարմեան**՝ Մէկ ցկարազարդ կորիւնուրայ:
13. **Աղբջանդրիայէն կեսարացի Տիկին Հակոբէլ Հանգրդեան**՝ Մէկ ցկարազարդ կորիւնուրայ:
14. **Պապատեան Տիկին Զապել Հայկ Թադէոսեան** շինգ սպիկ ապարանգան:
15. **Պապատեանցի Օրիորդ Մարի Հայկ Թադէոսեան**՝ Մէկ սպիկ խաչ՝ վրան 24 զոմագան մեծութեամբ աղամանցներ ընդելուզուած:
16. **Բաբելոնցի Օրիորդ Վրէժուհի Գ. Զօլադեան**՝ Կարմիր արքայի վրայ ինքնաձեռագործ մէկ սկիւնի ծածկոց:
17. **Աղբջանդրիայէն Օրիորդ Արշալոյս**՝ վարդազոյն մեծախով մէկ խաչի բռնիչ:
18. **Աղբջանդրիայէն Օրիորդ Սիրանոյշ Գաբրիէարեան**՝ Նուր օղաւթի վրայ անեղնագործուած մէկ կորիւնուրայ:

19. **Աղբջանդրիայէն Զիւնեացի ալրի Տիկին Թադուհի Մարգարեան**՝ Ս. Գլխաղրի սեղանին երկու frock ծածկոց:

20. **Աղբջանդրիայցի Տիկին Լիւսի Զաքրեան**՝ Ս. Գլխաղրի համար մէկ արծաթախառն պաճօնէ կանթեղ եւ Ս. Աստուածածնի համար ինքնաձեռագործ մէկ սկիւնի ծածկոց:

21. **Տիգրանակերտցի ալրի Տիկին Մարիամ ձիւթէնեան**՝ Մէկ զոյգ օղ փոքր:

22. **Անցի ալրի Տիկին Մարի Մամուրեան**՝ Ս. Գլխաղրի սեղանին սպիտակ արքայի վրայ խառնուրով եւ արծաթ ծոպեղով ինքնաձեռագործ մէկ կորիւնուրայ:

23. **Գահիրէէն Օրիորդ Ուսանա ձեպէլեան**՝ Մէկ օղաւթ Աւետարանի բռնիչ:

24. **Աստուածացի Օրիորդ Ուսանա Միսաք Մարտապեան**՝ Երկու ինքնաձեռագործ կորիւնուրայ, մին սպիտակ կատի եւ միւր կապոյն արքայի վրայ բանուած:

25. **Եզիկեացի ալրի Տիկին Բերուզ Գեներալեան**՝ Ուկերէյ բանուած եզերներով մէկ Աւետարանի բռնիչ:

26. **Զէյթունցի ալրի Տիկին Մարիամ Փաշայեան**՝ Պարսկական մեծախի վրայ ինքնաձեռագործ մէկ վարազոյր Ս. Գլխաղրի:

27. Ս. Ռիշաիս յիշարեան վանեցի բարեշնորհ արարակեր Միւրազ Մովսէսեան՝ Ս. Եմնեան սեղանին համար մէկ իւղաներկ Միւրաբեան պատկեր:

28. **Գլիշէն (Ճրանա) Տիար Արքայան Մարգարեան**՝ Մէկ զարկի օւղիկցու կատ:

29. **Պարսիայէն Կարնեցի Տիար Կարապետ Մարգարեան**՝ Մէկ ու կէս լիւզ մեղրամոմ:

30. **Հալէպէն Տիկին Արշալուհի Իւզպալեան**՝ Ս. Աստուածածնի պատկերին համար մէկ սպիկ սիւր:

31. **Մալաթիացի ալրի Տիկին Հեղինէ Տէր Պետրոսեան**՝ շին ձեռագործ եզերներով ժամաւորի երկու ձեռագ օրիկ:

32. **Տիգրանակերտցի Տիկին Արաքի Հայկալեան**՝ ինքնաձեռագործ չորս կորիւնուրայ եւ մէկ բալկ Ս. Յակոբայ, Ս. Աստուածածնի, Ս. Յարութեան, Ս. Փրկիի եւ Ս. Եմնեան եկեղեցիներուն համար:

33. **Երուսաղէմացի Տիար Խաչատուր Գահիրէ Գալեան**՝ Ս. Գլխաղրի մէկ ճառայ ձեր:

34. **Հալէպէն Այնթապցի Օրիորդ Հովհաննէ Համալեան**՝ Ինքնաձեռագործ մէկ զոյգ ժամաւորի ճոգարափ:

35. **Ասարազարցի Տիկին Աղաւնի Միւրալեան**՝ Ասեղնագործ եզերներով սպիտակ կատ երկու սեղանի ծածկոց, սին Ս. Գլխաղրի եւ միւր՝ աւագ սեղանին:

36. **Այնթապցի Տէր եւ Տիկին Յակոբեան եւ Երանուհի Եզուպեան**՝ Կարմիր քաւիճ բանցով եւ կապոյ քաւիճ կուրծով մէկ մանկական օւղիկ:

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.

Editor - Father Hayrik Aslanian. Armenian Convent, Jerusalem.

Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

ՁԵԿՈՅՑ Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵՆՆ

1. «Միութիւն», Մասնաշար, Շտրմանկար, Վիճակահանութիւն, եւն.
2. Միութեան անդամներու համար Յետապատուութեան իրաւունք եւ
բացառիկ առաւելութիւններ:

Կեդր. Վարչութիւնը, իր կողմէն գործող Օգնութեան եւ Բորականութիւն Յանձնաժողովին միջոցաւ, աւուրժանութեան առարկայ բաւ գանազան առաջարկներ. —

1. — Սկզբունքով համամիտ գտնուելու «Միութիւն» պաշտօնաթերթը համազգային շարաքաթերթի մը վերածելու, երբ նիւթական եւ խմբագրական ղեկարութեան կարելի ըլլայ յաղթել:

2. — Որոշում կայացուց Միութեան «Մասնաշար» հրատարակելու ժողովրդական փոքր պրակ-նի բով. բարեկրթութեան, քաղաքացիական դատախազութեան. ազգային ծառայութեան, առողջապահա-կւն եւ այլ գործնական գիտելիքներու մասին. ներկայիս առ այդ հրատարակու կոչ ուղղելով մասնագէտ մտաւորականներու ազնիւ աշխատակցութեան: Այդ պրակները ըստ պարագային պիտի տրամադրուին ձեռքար կամ յոյժ ածանցակներ:

3. — Որոշեց փութալն Միութեան Շտրմանկարին կազմութիւնը, շնորհիւ այն թանկագին աշակ-ցութեան զոր խոստացած են հայ մասնագէտներ, ամողջաջանելով ցարդ ձեռք բերուած ֆիլմերը, մաս-նաւորաբար Հայաստանէ ստացուելիք ֆիլմերով:

4. — Անգամ մը եւս հաստատեց որ գանազան երկրներու օրինական արգելքները թոյլ չեն տար կապահովելու ազգային ընդհանուր վիճակահանութիւն մը. որոնք մասին պարբերաբար տուաքարկներ երկրպագուած են, եւ որոշեց հաղորդել Միութեան Շրջ. Յանձնաժողովներուն եւ Տեղ. Մասնաժողովնե-րուն որ, ի հաշիւին համախորհրաբար որոշ շրջապայի մը յատուկ վիճակահանութիւններ կրնան կազմա-կերպել. երկրին օրէնքներուն համաձայնելով ինչպէս որ երիցս յաջող փորձը եղան Բարիզի մէջ. պա-մանաւ որ այսպիսի ծրագիրներ նախապէս կեդր. Վարչութեան հաւանութեան ենթարկուին:

5. — Տեղ. Մասնաժողովները պիտի ջանան. ուր որ գործնականապէս հնար է, համաձայնիլ տեղ-ւոյն կարեւորագոյն վաճառատուներուն եւ հաստատութեանց հետ. յօգուտ Միութեան անդամներու զեղ-չիւր ձեռք բերելու համար. ինչպէս փորձուած է Գաբիւլէի եւ Վիեննայի Մասնաճիւղներուն կողմէ:

6. — Հ. Բ. Ը. Միութեան բոլոր անդամներուն համար պիտի պատրաստուին. բացի գաղափարակ-ներէ, յարեւ նման Արժաթեայ Երկրանիքի առթիւ հրատարակ հանձնած խորհրդանշիւններուն. անդամա-գրութեան փոքր քարտեր կամ եւս տեսարկներ, որպէս վաւերաթուղթ:

7. — Միշտ նախանձախիղի Միութեան անդամներուն ընծայիլու այն յարգն ու նեցուկը զոր իրենց զոհարարութիւնը իր պարտաւորէ, Կեդր. Վարչութիւնը որոշած է օժտել գանտը հետեւեալ առաւելութիւն-ներով:

ա) Միութեան անդամները ամէն տեղ պիտի գտնեն Մասնաճիւղներու կողմէ ընկերական սիրալիր վերաբերակներ եւ քարոյական օժանդակութիւն:

բ) Անոնք իրաւամբ պիտի օգտուին այն զեղչերէն զոր Տեղ. Մասնաժողովները պիտի յաջողին ա-պահովել տեղւոյն վաճառատուներէն եւ հաստատութիւններէն:

գ) Կարելի ամէն պաշտպանութիւն եւ դիրութիւն պիտի ընծայուի իրենց, ու եւ տեղեկութեանց, յանձնարարականներու եւ փնտաւորութիւններու համար:

դ) Կարելիութեան սահմանին մէջ. նախապատուութեան իրաւունք պիտի ունենան Միութեան ան-դամները եւ մանաւանդ Վեթերանները. ուսանողական օժանդակութեանց առթիւ, իրենց գաւալներուն հա-մար. ինչպէս նաեւ իրենց անզորութեան սազմապի շրջանին, կարօտեաններուն յստակ նպատաւորա-մաններուն յատկացումին առթիւ:

ե) Միութեան գրասենեակներուն եւ հաստատութեանց մէջ դիւանական ուսուցչական եւ այլ պաշ-տօններու համար եւս, հաւատար արժանիքի օժանդակներ, նախապատուութեան իրաւունք պիտի ունենան:

զ) Ներկայ «Միութիւն» պաշտօնաթերթի. ինչպէս եւ յառաջիկային շարաքաթերթի բաժնեգիրն 50 առ հարիւր պիտի զեղչուի Միութեան բոլոր անդամներուն համար: Բաց ատօր. հրատարակելիք շարա-քաթերթի մէջ որոշ պայմաններու տակ իւրաքանչիւր անգամ ծրի ծանուցումի իրաւունք մը պիտի վայելէ:

8. — Ի նշան նշանակութեան անդամի. Վեթերան Անգամի տնտղան ու վկայականը պիտի տրուի Միու-թեան այն վաստակաւոր անդամներուն. որ իրենց երկամայ օրինակելի ծառայութիւններով մասնաւոր զմահատիքի արժանի պիտի նկատուին:

9. — Միութեան երկրամայ անդամներուն ինչպատ պիտի ուսումնասիրուին նաեւ Ընկերային Օգ-նութեան Մետուկի մը ծրագիրը. որոնք որ գործնականապէս այդպիսի ձեռնարկ մը հնարաւոր ընայ ըլլալ:

Կը սիրենք յօւսալ որ Միութեան հաւատարմութիւնը անդամները պիտի զմահատեն սոյն տրամադրութիւնները, որ երայրական հոգածութեան եւ փոխադարձ օգնութեան նշան եղիւ հետզհետէ պիտի կրնան ընդլայնուիլ, եւ որ ապահովաբար Հ. Բ. Ը. Միութեան մեծ ընտանիքին քրտակցութիւնը աւ-րապահելու պիտի ծառայեն, անոր ազնիւ անդամները իրարու կապելով աւելի ջերմ հաւատքով ու եւան-դով մը տողորուած:

Գ Ի Ռ Ա Ն

Բարիկ, 18 Դեկտեմբեր 1935

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՕՐԷՆՈՒԹԵԱՆ

Մ Ի Ո Ն Ի Շ Ե Տ Փ Ո Խ Ա Ն Ա Կ Ո Ւ Ո Ղ Թ Ե Ր Թ Ե Ր

- ԱՐԱՋ, Եւօրեայ թերթ:** Դ. Տարի: Արտ. Ե. Աւետիքեան: Բժն. արկ. 500 լէյ, Հասցէ, 3. Str. Iou Nou, Bucaresti, (Roumanie):
- ԱՐՄԵՆԻԱ. Ե. Տարի:** Դրական, Քաղաքական և Հասարակագիտական Շաբաթաթերթ: Բժն. արկ. 6 փեսո: Հասցէ, Armenia Canning 1087, Buenos-Aires, (Argentine):
- ԱՐՓԻ, Հայ Ընտանիքին Պարբերականը, Ե. Տարի. Խմբագիր Ա. Բարսեղեան:** Երես 24: Բժն. արկ. 2 տուար: Հասցէ, "Arpi" Monthly Magazine 78 Glenville Ave. Alston Mass:
- ԱԻԵՏԻՔ, Պաշտօնաթերթ Ամսական, Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքութեան Տանն Կիլիկիայ:** Դ. Տարի: Էջ 16: Հասցէ, Revue "Avédic", Patriarchat Armenien Catholique, Beyrouth:
- ԲԱՋՄԱԿԷՊ, Բանասիրական, Դրական, Գիտական, Բարոյական: ՂԳ. Տարի. Բժն. արկ. 3.50 տուար: Երես 48: Հասցէ, "Pazmaveb", St. Lazare, Venize, Italie:**
- ԲԱՆԻՅԵՐ, Հոգեւոր Ամսաթերթ, ԺԱ. Տարի: Բժն. արկ. 20 ֆրս. Ֆրանք. Երես 16: Հասցէ, "Ponpère", 7. Rue Papère, Marseille, France:**
- ԴԻՏԱՐԱՆ, Ամսաթերթ: ԵՋ. Տարի: Բժն. արկ. 1.50 տուար: Երես 16: Հասցէ, 117. Adams St. Brooklin, N. Y. (U. S. A.):**
- ԵՐԻՏԱՍՍԱՐԴ ՀԱՅԱՍՏԱՆ, Օրկան՝ Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան Ամբիկայի Շրջանին: ԼԳ. Տարի: Բժն. արկ. 2.50 տուար: Հասցէ, 340. 3rd Ave. New York, N. Y. (U. S. A.):**
- ԵՓԱՏ, Ազգային, Քաղաքական և Դրական Հայաթերթ: Թ. Տարի: Տէր և Տնօրէն՝ Ե. Պէնլեան: Բժն. արկ. 3.50 տուար: Հասցէ, B. P. 382. Alep, Syrie:**
- ԶԵՔԼԻՆ-ՍԱԽԱՌԵԱԿ, Շաբաթօրեայ Երգի-Ժաթերթ: ԺԸ. Տարի: Բժն. արկ. 50 Ե. Դ.: Հասցէ, "Zepline", Rue Soliman Pacha, Le Caire:**
- ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ, Օրկան Հայ-կոմկուսի (Բ) Կենտկոմի յեղ ՀՍԽՀ Կենտգործկոմի: ԺԴ. Տարի:**
- ԿԱՆԹԵՂ, Ամսաթերթ, Ազգային և Եկեղեցական: Բ. Տարի: Բժն. արկ. 1 տուար: Հասցէ, Gantegh Pub. Co. 121 Berkeley St. Boston. Mass.**
- ԿՈԿՈՆ, Մանկական և Պատանեկան Ամսաթերթ, Խմբագիր՝ Ե. Գ. Աթանասեան, Էջ 32: Բժն. արկ. 30 ֆրանք: Հասցէ, St. Iou Maiorezen, N. 19. Bucaresti (Roumanie):**
- ԿԻՈՒՆԿ, Շաբաթաթերթ Ազգային, Քաղաքական, Հասարակական: Տնօրէն-Խմբագիր՝ Գաւռիկ Դէօրգեան: ԺԷ. Տարի: Բժն. արկ. 2 տուար: Հասցէ, 5617, Walnut Street, Philadelphia:**
- ՀԱՅ ԱՐԻ, Պաշտօնաթերթ Հայ Արինհրու Միութեան, Ամսագիր: Ջ. Տարի: Էջ 16: Բժն. արկ. 30 ֆրանք: Հասցէ, "Haï Ari", 3. Rue Gustave-Tricard, Bagneux (Seine):**
- ՀԱՅ ԲՈՅԺ, Ժողովրդական Ամսաթերթ, Բժշկութեան և Առողջապահութեան: Տնօրէն-Խմբագիր՝ Ե. Նարզուհի: Բ. Տարի: Էջ 24: Բժն. արկ. 25 ֆրանք: Հասցէ, 17. Rue Domesme, 17. Paris:**
- ՀԱՅ ԿԵԴՐՈՆ, Պաշտօնաթերթ Հայոց Առաքելական Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան Պ. Այլէսի: Դ. Տարի: Բժն. արկ. 1 տուար: Երես 16: Հասցէ, Call Acevdo 1353, Buenos Aires:**
- ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼ, Անկախ Շաբաթաթերթ: Տնօրէն-Խմբագիր՝ Հ. Մ. Պատուրեան: Բժն. արկ. 150 լէյ: Հասցէ, Str. Iou Maiorezen 19. Bucaresti 4 (Roumanie):**
- ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՉԵԱԿ, Շաբաթաթերթ: ԼԵ. Տարի: Բժն. արկ. 5 տուար: Երես 24: Հասցէ, 331, Fourth Ave. New York, N. Y. (U. S. A.):**
- ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԱՄՍԱԳԻՐ, ԺԴ. Տարի: Բժն. արկ. 5 տուար: Երես 176: Հասցէ, 13-15 Shawmut Street, Boston Mass, (U. S. A.):**
- ՀԱՍԿ, Ամսաթերթ: Պաշտօնական Հրատարակութիւն Կիլիկիայ Կաթողիկոսութեան: Դ. Տարի: Բժն. արկ. 75 սէնթ: Երես 4: Հասցէ, "Hask", Catholicossat Arménien, Antélias, Rep. Libanaise:**